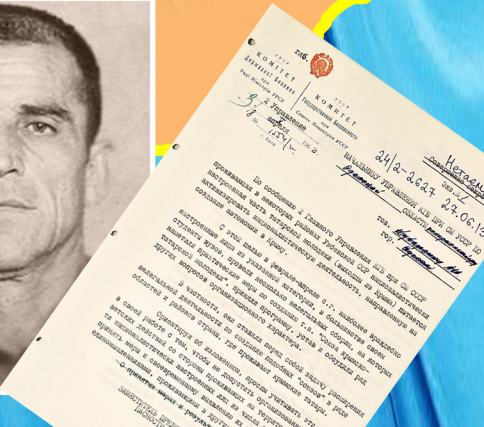
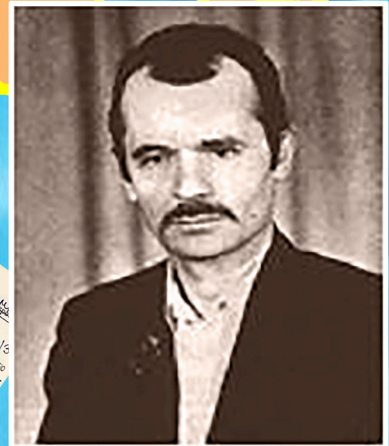
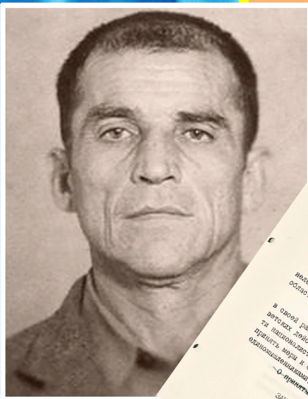
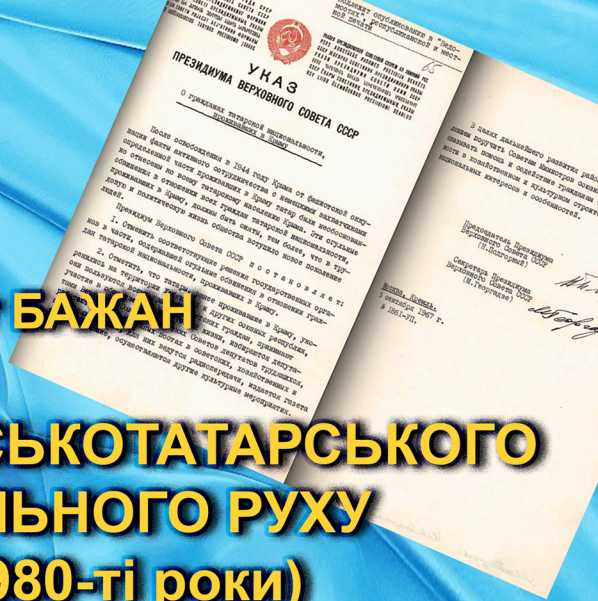

Олег БАЖАН

ХРОНІКА КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ (1940–1980-ті роки)

Національна академія наук України
Інститут історії України

Олег БАЖАН

**ХРОНІКА КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ
(1940–1980-ті роки)**

Київ 2024

УДК 94:314.15.045(=512.19)(575.1+477.75)»1944/1980»(043.3/.5)

Хроніка кримськотатарського національного руху (1940–1980-ті роки). Науково-довідкове видання. Упоряд. О. Г. Бажан. К.: Інститут історії України НАН України, 2024. – 72 с.

У брошурі зібрані, почерпнуті з різноманітних джерел, маловідомі факти, які висвітлюють історію кримськотатарського національного руху в другій половині 1940-х – 1980-х роках, розкривають форми і методи боротьби його активістів за повернення на батьківщину, позицію українських міжнародних правозахисних організацій, протидію значеним процесам з боку владних структур та радянських спецслужб.

Для істориків дослідників та викладачів, студентів, всіх, хто цікавиться історією України XX ст.

*Відповідальний редактор –
член-кореспондент НАН України Г. В. Боряк*

Електронна версія видання поширюється на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0

© Інститут історії України
НАНУ, 2024
© Бажан О. Г., 2024

ЗМІСТ

Передмова	4
Хроніка	13
Іменний покажчик	64
Географічний покажчик	68

ПЕРЕДМОВА

Депортація кримських татар із Криму у травні 1944 року – одна з цілеспрямованих геноцидних акцій, реалізованих партійно-державним керівництвом СРСР наприкінці Другої світової війни. Звинувачені в «колабораціонізмі» із нацистським окупаційним режимом, кримські татари – від немовлят до похилих людей були позбавлені рідної домівки і відправлені на спецпоселення до Середньої Азії та інших регіонів Радянського Союзу. Перебуваючи у вигнанні кримськотатарський народ не змірився зі своєю трагічною долею. В зведеннях партійних та радянських органів, правоохоронних структур міститься чимало фактів про поширення серед кримських татар таких випробуваних форм протесту як масові втечі з місць «спецпоселення», порушення режиму їх функціонування.

Перші кроки в становленні кримськотатарського національного руху стостерігаються вже в другій половині 1940-х років. Вони виявились перш за все у прагненні кримських татар зберегти власну самобутність, мову, культуру та багатовікові традиції. Відкритий протест кримськотатарського народу викликав суворий і надзвичайно принизливий режим «спецпоселення», в якому він опинився внаслідок акції 1944 року.

Певні надії на розв'язання своїх нагальних проблем кримськотатарський народ пов'язував з політичною відлигою кінця 1950-х – початку 1960-х років. Зокрема, підстави для цього давали і ряд прийнятих в той період партійно-урядових документів. Так, в червні 1954 року була ухвалена постанова ЦК КПРС «Про зняття деяких обмежень в правовому становищі

спецпоселенців». Відсутність узгодженої позиції серед партійно-державного керівництва СРСР позначились певним чином на змісті Указу Президії Верховної Ради СРСР від 28 квітня 1956 р «Про зняття обмежень по спецпоселенню з кримських татар, балкарців, турків – громадян СРСР, курдів, хемшилів та членів їх сімей, виселених в період Великої Вітчизняної війни». Законодавчий акт хоча і передбачав зняття з обліку спецпоселення та звільнення з-під адміністративного нагляду представників вищеназваних народів, однак, повністю закривав їм вистражданий шлях па історичну батьківщину. У процесі оголошення Указу Президії Верховної Ради СРСР від 28 квітня 1956 року сотні громадян з числа кримських татар, що проживали на території Узбецької РСР, інших республік Радянського Союзу відкрито висловлювали своє невдоволення рішенням радянського керівництва, і наполягали на внесенні суттєвих змін до законодавчого акту. Чимало кримських татар категорично відмовлялися давати будь-яку розписку про ознайомлення з текстом указу.

Постанова ЦК КПРС ухвалена 24 листопада 1956 року повністю перекреслювала самотність кримськотатарського народу, його право на національну автономію та прагнення повернутися на історичну батьківщину. Услід за союзним керівництвом Рада Міністрів УРСР своєю секретною постановою від 15 грудня 1956 року визнавала недоцільним розселення депортованих кримських татар не лише на кримському півострові, а й на території Херсонської, Запорізької, Миколаївської та Одеської областей. Низка дискримінаційних законодавчих і нормативних документів стосовно депортованого народу обумовили пожвавлення кримськотатарського національного руху, сприяли консолідації кращих національних сил. за повернення на свою історичну батьківщину. На перших етапах формування кримськотатарського національного руху, його об'єднуючим ядром стали ветерани КПРС, колишні відповідальні партійні та радянські працівники, учасники Другої світової війни. Зокрема їх представниця

делегация вже влітку 1956 року відвідала Москву, де домагалася прийому у керівництва КПРС та Президії Верховної Ради СРСР. Незважаючи на докладені зусилля, вищеозначена місія виявилася безуспішною.

Акції ветеранів революційного руху та Другої світової війни, представників кримськотатарської інтелігенції, молоді поклали початок масовій перманентній петиційній кампанії, яка широко розгорнулася в другій половині 1950-х років. У процесі її здійснення сформувалася і зміцнилася організаційна структура кримськотатарського національного руху. Його ядром стали ініціативні групи по підготовці петицій і збору підписів, які послідовно об'єднувалися в межах вулиці–села–району–міста–області. Діяльність ініціативних груп спрямовувала республіканська ініціативна група, яка координувала всю загальну петиційну кампанію не лише в Узбекистані, а й в інших регіонах СРСР. За далеко неповними даними, в різних ланках ініціативних груп самовіддано працювало близько 5 тисяч активістів.

На початку 1960-х років остаточно сформувався інститут представництва кримськотатарського народу в Москві. Цей постійно діючий, обраний ініціативними групами орган брав на себе широкі та різнопланові функції. Серед них – ознайомлення із змістом петицій до вищого партійного та державного керівництва, міжнародних правозахисних організацій, демократичної громадськості СРСР, розповсюдження бюлетеня «Інформація», який посідав чільне місце серед «самвидаву». Найбільш визначною акцією, проведеною обранцями кримськотатарського народу в Москві, стала організація масової петиційної кампанії, приуроченої до відкриття XXIII з'їзду КПРС, в ході якої вдалося зібрати і передати керівництву країни 24 томи листів з 100 тисячами підписів.

Петиційні кампанії були не єдиними формами протесту в рамках кримськотатарського національного руху. У середині 1960-х років активом руху стали все частіше проводитись маївки, мітинги, демонстрації, приурочені до дня народження

В.І. Леніна, який підписав у 1921 році декрет про створення Кримської АРСР, річниць трагічних подій, пов'язаних з депортацією народу з Криму, інших важливих дат в історії кримських татар. Подібні заходи наштовхувались на рішучу протидію владних структур. Активісти кримськотатарського національного руху нерідко звинувачувались у розпалюванні національної ворожнечі.

У середині 1960-х років центр кримськотатарського національного руху поступово переміщається на територію України – в Крим. За оперативними даними КДБ при РМ СРСР серед кримських татар широко обговорювалися різноманітні варіанти вирішення кримськотатарського питання: організаційне повторення в Крим з відновленням автономії; отримання автономії у будь-якій частині СРСР за виключенням Криму; надання дозволу прописки в Криму на загальних підставах. Повну неготовність до розв'язання кримськотатарського питання продемонструвало керівництво Української РСР. Так, в 1965–1967 роках, з 343 прохань кримських татар про повернення на батьківщину тільки 3 розглянуто позитивно. Всього ж після звільнення кримських татар з спецпоселення 1956 року до середини 1960-х років у Крим змогли приїхати і прописатися лише 15 громадян.

Владні структури, прагнучи взяти процес переселення в Крим під свій жорсткий контроль, ввести його в необхідне наперед визначене русло, прийняли рішення про проведення оргнабору кримських татар для працевлаштування в Криму. Оргнабор кримських татар для переїзду в Крим, який розпочався весною 1968 року, проходив під безпосереднім контролем ЦК, міськкомів, райкомів партії Узбекистану, за участю Державного комітету Ради Міністрів УРСР по використанню трудових ресурсів та Кримського облвиконкому.

На першому етапі згаданої роботи в 1968 р. було відібрано 198 сімей. Основним критерієм відбору служила наявність сільськогосподарської спеціальності або брак її взагалі, а головне відсутність компрометуючих матеріалів про участь в

кримськотатарському русі. Як правило, в списки для переселення не попадали представники інтелігенції – інженери, вчителі, митці. Штучні обмеження в переселенні кримських татар в Крим змушували цілі сім'ї діяти самостійно. Наприкінці 1960-х – та початку 1970-х років в індивідуальному порядку на півострів прибуло 195 сімей (3196 осіб). Певна кількість громадян з числа кримських татар осіла в Херсонській, Запорізькій, Одеській областях УРСР. Перешкоджаючи розселенню кримських татар на території півострова, місцеві партійні, радянські та правоохоронні органи вдавалися до найпідступніших дій – від визнання недійсними угод на придбання будинків, виселення і вивезення за межі Кримської області сімей кримських татар до фабрикації кримінальних справ за вчинені нібито порушення паспортного режиму, дрібне хуліганство, опір працівникам міліції, а в деяких випадках і за «особливо небезпечні державні злочини». Однією з перших кримінальних справ, порушених на території України проти кримських татар за політичними статтями стала справа на Ескандера Куртуметова, Ібазера Холікова, Регаєта Рамазанова прийнята виробництвом Управлінням КДБ по Запорізькій області. Активісти кримськотатарського національного руху звинувачувались в розповсюдженні клеветницьких вигадок, що паплюжать суспільний лад, виготовленні та поширенні антирадянських документів, участь в «націоналістичних зборищах». До адміністративної відповідальності притягалися і власники будинків, які утримували без прописки кримських татар, або ж продавали їм житло.

Спроби перешкодити поверненню на історичну Батьківщину наштовхувалися на рішучий протест кримських татар. Прикладом можуть слугувати масові демонстрації в Генічеському районі Херсонської області (1972–1974 рр.), самоспалення Муси Мамута в с. Донське Сімферопольського району Кримської області (23 червня 1978 р.).

На території України існував реальний опір владним структурам з боку кримських татар, які самовіддано боролись за свої права, рішуче і послідовно домагались справедливого

розв'язання національного питання. До того ж наявні в Україні опозиційні осередки були тісно пов'язані з незгасаючим вогнищем кримськотатарського національного руху в Узбекистані, його течіями у Москві, інших республіках.

У своїй боротьбі кримський народ був не поодиноким. Не обійшов своєю увагою проблем кримськотатарського народу академік А. Сахаров, який вважав боротьбу за реалізацію його прав одним з найбільш важливих і першочергових завдань правозахисного руху в СРСР. Тісні духовні вузи єднали кримських татар з іншим відомим правозахисником, членом Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод Петром Григоренком. Дієву допомогу кримськотатарському національному руху надавав національний центр кримських татар в США і створений при ньому фонд «Крим». Останній ставив за мету поширювати інформацію про становище кримських татар та інших релігійно-етнічних груп населення Криму, оприлюднювати факти політичних і адміністративних репресій проти учасників кримськотатарського національного руху, сприяти збереженню та розвитку матеріальної та духовної культури Криму. Активізація кримськотатарського національного руху в 1970–1980-х роках нерозривно пов'язана з масовими міжнародними кампаніями на підтримку дисидента Мустафи Джемілева, який своїми вчинками став символом мужності і нескореності кримськотатарського народу.

Піднесення кримськотатарського національного руху, його широка міжнародна підтримка змушували політичне керівництво країни шукати шляхи для маневрування, вдаватися до низки пропагандистських заходів. 9 січня 1974 року Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про визнання втратившими силу законодавчих актів СРСР в зв'язку з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 листопада 1972 р. “Про зняття обмежень у виборі місця проживання, передбаченого в минулому для окремих категорій громадян”». Згаданим законодавчим актом були відмінені ст. 2 Указу Президії Верховної Ради СРСР

від 27 березня 1956 р. і ст.2 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 28 квітня 1956 року, які забороняли грекам, вірменам, болгарам та кримським татарам повертатися в Крим на колишні місця проживання, звідки вони були вислані. Разом з тим, маневр передбачав і нові спроби закріплення кримських татар в Узбекистані. В 1974 році кримських татар посилено агітували переселятися в Джезказганську область першим секретарем якої було призначено навіть кримського татарина С. Таїрова. Однак, кримські татари майже повністю проігнорували подібне вирішення власного національного питання. В 1978 р. в ЦК КПРС звернувся перший секретар ЦК Компартії Узбекистану Ш. Рашидов, який обґрунтовував створення на базі ряду районів Кашкадар'їнської області татарського національного округу з центром в Мубареку. Схвалені секретарем ЦК КПРС пропозиції узбецького керівництва лягли в основу цілеспрямованої програми, яка також не знайшла підтримки серед кримських татар. Останні, як і раніше, прагнули лише одного – повернення в Крим. У ряді міст Середньої Азії відбулися серії мітингів проти спроб вкорінення кримських татар для компактного проживання в одній області.

Смерть Л. Брежнєва та зміна політичного керівництва поклали початок новому етапу боротьби кримських татар за досягнення своєї мети, хоча, зважаючи на позицію Ю. Андропова, що в свій час всіляко намагався дискредитувати благородні поривання народу, важко було сподіватися на якісь конструктивні рішення. Як і раніше, зустрічі представників народу з відповідальними представниками ЦК КПРС, союзного уряду та Президії Верховної Ради СРСР закінчувались тими ж традиційними обіцянками, що «порушене питання буде розглянуто». Не спадає маховик і політичних репресій, вражаючи найбільш послідовних борців кримськотатарського народу.

Гасла перебудови, проголошені М. Горбачовим, хоч і вселили надії на краще, водночас переконали в необхідності більшої координації зусиль з боку кримськотатарського національного руху. Піднесення кримськотатарського національного руху

підштовхнули керівництво СРСР до нових кроків розв'язання національних проблем кримських татар. Їх глибоке та всебічне вивчення доручалося Комісії Верховної Ради СРСР по проблемам кримськотатарського народу, утворенні постановою Ради Національностей Верховної Ради СРСР від 12 липня 1989 р. під головуванням секретаря ВЦРПС, народного депутата СРСР Г.Янаєва. Висновок та пропозиції Комісії розглядалися на закритому засіданні Президії Верховної Ради СРСР 28 листопада 1989 року. Виходячи з Декларації Верховної Ради, СРСР «Про визнання незаконними та злочинними репресивні акти проти народів – підданих насильному переселенню, та забезпечення їх прав», вона визнала законними правами кримськотатарського народу повернення в місця його історичного проживання та відновлення національної цілісності. При цьому Комісія звернула увагу на можливість індивідуального та групового повернення в Крим, рекомендувала створити з цією метою координаційний орган Ради Міністрів СРСР за участю представників уряду РРФСР, України, Узбекистану, Таджикистану, Казахстану, Кримської обласної Ради народних депутатів, представників кримськотатарського народу. Заслуговує на увагу висновок Комісії про необхідність вести цілеспрямовану роботу по підготовці громадської думки, формуванню правильного розуміння того, що кримські татари як і інші депортовані народи повинні повернутися на батьківщину. Сам факт визнання правомірності вимог кримських татар вищим законодавчим органом засвідчив значну перемогу кримськотатарського національного руху, став результатом багаторічної боротьби народу за реалізацію своїх прав і свобод.

У пропонованій на розгляд читачів хроніці розглядаються події, які висвітлюють історію кримськотатарського національного руху в другій половині 1940-х – 1980-х роках, розкривають форми і методи боротьби його активістів за повернення на батьківщину, позицію українських міжнародних правозахисних організацій, протидію зазначеним процесам з боку владних структур та радянських спецслужб.

Хроніка насичена фактами ненасильницького опору кримськотатарського народу радянському тоталітарному режиму, в ній розлого представлена географія та динаміка кримськотатарського національного руху на Батьківщину Події, які не мають точного датування, прив'язані до місяців чи років і подаються в кінці місячної чи річної хронології. Видання пов'язане з багатотомним проектом «Україна: хроніка подій ХХ століття», який реалізовувався колективом Інституту історії України НАНУ протягом 2005–2011 років.

ХРОНІКА

1944, 13 квітня. *м. Москва.* Народний комісар внутрішніх справ СРСР Л.Берія та народний комісар державної безпеки Союзу РСР В.Меркулов підписали наказ «Про заходи по очищенню території Кримської АРСР від антирадянських елементів», який передбачав у ході звільнення Криму проведення оперативно-чекістської роботи по «очищенню території Криму від агентів шпигунських резидентур німецьких і румунських розвідок, зрадників батьківщини і запродавців, активних пособників та ставлеників німецько-фашистських окупантів, учасників антирадянських організацій, бандитських формувань та інших антирадянських елементів, що надавали допомогу окупантам». *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 42–43.*

1944, 11 травня. *м. Москва.* Йосипом Сталінім підписана постанова Державного Комітету Оборони СРСР «Про кримських татар», яка послужила підставою для виселення кримськотатарського народу з території Криму. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 44–46.*

1944, 17–18 травня. *Кримська АРСР.* Розпочалася масова депортація кримських татар з території Криму. *Иосиф Сталин – Лаврентию Берии: «Их надо депортировать ...»: Документы, факты, комментарии / Сост. Н.Ф. Бугай. – М.: Дружба народов, 1992. С. 138–139.*

1944, 21 травня. *м. Москва.* Йосипом Сталінім підписана постанова Державного Комітету Оборони СРСР «Про направ-

лення кримськотатарських переселенців до ліспромгоспу Уралу та Поволжя», згідно з якою НКВС СРСР мав направити в целюлозно-паперову промисловість Наркомлісу СРСР 10 тис. родин кримських татар. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 46.*

1944, 12 серпня. м. Москва. ДКО СРСР ухвалив постанову, яка мала створити умови для «як найшвидшого освоєння плодючих земель, садів і виноградників» визнав за необхідне переселити в Крим з різних областей РРФСР та Української РСР «сумлінних і працелюбних колгоспників». *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 6, спр. 731, арк. 26–31.*

1944, 14 грудня. м. Москва. Президія Верховної Ради РРФСР ухвалила постанову «Про перейменування районів та районних центрів Кримської АРСР». *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 47.*

1945, 30 червня. Кримська АРСР перетворена на область у складі РРФСР. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 48.*

1947, 21 лютого. м. Москва. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову № 418-61-сс «Про заслання, вислання і спецпоселення», якою зобов'язала Міністерство внутрішніх справ СРСР встановити такий режим в місцях розселення спецпоселенців, який би виключав будь-яку можливість втеч, організувати облік та «обов'язкове трудове використання» спецпоселенців, а також адміністративний нагляд за ними в місцях спецпоселення. *ГДА МВС України, ф. 45, збірник 3190, арк. 92.*

1948, 8 березня. м. Москва. Міністр внутрішніх справ СРСР С. Круглов підписав наказ № 00246 «Про завдання органів МВС по роботі серед спецпоселенців», який передбачав встановлення і забезпечення в місцях розселення спецпоселенців суворого режиму їх утримання, проведення обліку спецпоселенців за відомостями спецкомендатур, райміськ-

відділів МВС та відділів спецпоселень МВС-УМВС, введення обов'язкової щомісячної реєстрації голів сімей спецпереселенців у спецкомендатурах, оголошення всім повнолітнім під розписку, що втеча з місць поселення підлягає покаранню в судовому порядку позбавленням волі до 20 років. *ГДА МВС України, ф. 45, збірник 3190, арк. 92–95 зв.*

1948, 13 вересня. *м. Сімферополь.* Відбулося засідання бюро Кримського обкому ВКП(б), на якому визнано «неприпустимим» повернення на півострів спецпереселенців. З рішенням обкому був ознайомлений міністр внутрішніх справ СРСР С. Круглов.

м. Ялта. На урядовій дачі відбулася зустріч Й. Сталіна з першим секретарем Ялтинського міському ВКП(б) Булаєвим, в ході якої було звернено увагу на неприпустимість повернення в Крим спецпоселенців з числа кримських татар, «оскільки вони є базою для іноземних розвідок». *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 398.*

1948, 17 вересня. *м. Сімферополь.* Відбулася оперативна нарада начальників міських і районних відділів міліції по боротьбі з карною злочинністю і посилення розшуку осіб, які втекли зі спецпоселень. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 397–398.*

1948, 26 листопада. *м. Москва.* Президія Верховної Ради СРСР ухвалила указ «Про кримінальну відповідальність за втечу з місць обов'язкового постійного поселення осіб, виселених у віддалені райони Радянського Союзу у період Вітчизняної війни», який передбачав за втечу зі спецпоселення позбавлення волі до 20 років, а переховування втікача – до 5 років. *Длявер О. Крымские татары: 200 лет гонений // Идель. 1991. № 3. С 31.*

1953, квітень. м. Москва. На виконання доручення Бюро Президії ЦК КПРС і особисто Г. Маленкова, члени ЦК М. Сулов, П. Поспелов, К. Горшенін, О. Шелєпін, А. Горкін розглянули питання щодо утримання спецпоселенців та проведення серед них політико-виховної роботи. Підготувавши відповідний проєкт постанови, члени ЦК рекомендували вищому політичному керівництву країни послабити режим утримання спецпоселенців, передбачений законодавчими і нормативними актами другої половини 1940-х-початку 1950-х років. *Реабілітація: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. В 3-х томах. Том 1. Март 1953 – февраль 1956. Сост. Артизов А. Н., Сизачев Ю. В., Хлопов В. Г., Шевчук И. Н. М.: МФД, 2000. С. 37–38.*

1954, 19 лютого. м. Москва. Президія Верховної Ради СРСР ухвалила указ «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». *Відомості Верховної Ради СРСР. 1954. № 4, С. 147.*

1954, 15 березня. м. Сімферополь. Кримський обком Компартії України звернувся до першого секретаря ЦК КПУ О. Кириченка з проханням порушити перед ЦК КПРС питання щодо прийняття відповідного рішення про заборону всім адміністративно висланим в 1944 р. повертатися і проживати на території Кримської області. *ЦДАГОУ, ф.1, оп. 24, спр. 3614, арк. 1.*

1954, червень. м. Москва. Ухвалена постанова ЦК КПРС «Про зняття деяких обмежень в правовому становищі спецпоселенців», яка носила здебільшого декларативний характер. *Російський державний архів новітньої історії. Картотека постанов Секретаріату ЦК.*

1954, 5 липня. м. Москва. Прийнята постанова Ради Міністрів СРСР №1439-649-с, яка передбачала зняти з обліку в органах Міністерства внутрішніх справ СРСР дітей спецпоселенців до 16-річного віку включно, а також дітей доросліше 16 років, прийнятих і направлених в навчальні заклади, дозво-

ливши їм виїзд до місць навчання в будь-який населений пункт країни. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 6321, арк. 20.

1954, 13 липня. м. Москва. Президія Верховної Ради СРСР без особливого розголосу відмінила свій указ від 26 листопада 1948 р. про кримінальну відповідальність за втечу з місць поселення. *Реабілітація: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. В 3-х томах. Том 1. С. 161.*

1956, березень-квітень. *Узбекистан.* В місцях компактного проживання кримських татар створені перші ініціативні групи для проведення петиційної кампанії за повернення на батьківщину. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 148.*

1956, 28 квітня. м. Москва. Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про зняття обмежень по спецпоселенню з кримських татар, балкарців, турків-громадян СРСР, курдів, хемшилів та членів їхніх сімей, виселених в період Великої Вітчизняної війни», яка, хоча і передбачала зняття з обліку спецпоселення та звільнення з-під адміністративного нагляду представників депортованих народів, однак позбавляла їх права на компенсацію за втрачене майно і можливості повернутися на батьківщину. ЦДАГОУ України, ф. 1, оп. 24, спр. 6321, арк. 46.

1956, 29 квітня. м. Москва. Міністр внутрішніх справ СРСР видав наказ № 0144, яким доручав міністрам внутрішніх справ республік, начальникам УМВС країв та областей протягом 2-х місяців зняти з обліку в місцях спецпоселення і звільнити з-під адміністративного нагляду кримських татар та членів їх сімей. *Баран В. Крим: 1944 рік (архівні джерела яро депортацію) // Сучасність. 1993. № 8. С. 77.*

1956, вересень. *Узбекистан.* Група колишніх партійних та радянських працівників Кримської АРСР звернулася з листом на ім'я секретаря ЦК КПРС М.Сулова, в якому просила розглянути проблему депортованого кримськотатарського

народу в світлі рішень XX з'їзду КПРС. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 147.*

1956, 22 жовтня. *Узбекистан.* Двічі Герой Радянського Союзу Амет-Хан Султан, колишній секретар Кримського обкому партії, комісар Східного з'єднання партизанських загонів Криму Р. Мустафаєв, колишній секретар Ялтинського райкому партії, комісар Південного з'єднання партизанських загонів Криму М. Селімов, колишній секретар Євпаторійського райкому партії Я. Сейтов, колишній голова Спілки письменників Криму Шаміль Алядінов та інші звернулися з листом до президії ЦК КПРС з проханням задовольнити бажання кримських татар повернутися на батьківщину. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 149.*

1956, 26 жовтня. *м. Запоріжжя.* Запорізький обком Компартії України інформував першого секретаря ЦК КПУ О. Кириченка про розселення висланих в адміністративному порядку з території Криму кримських татар, греків, німців, громадян інших національностей, просив прийняти відповідне рішення про заборону прописки колишніх спецпоселенців в м. Мелітополі, Мелітопольському та Акимівському районах, а також надати право місцевим Радам вирішувати питання їх розселення в інших районах. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 4306, арк. 187–188.*

1956, 15 грудня. *м. Київ.* Ухвалено постанову Ради Міністрів УРСР «Про розселення громадян, які раніше проживали в Кримській області», що фактично забороняла розселення і працевлаштування депортованих громадян на території Херсонської, Запорізької, Миколаївської та Одеської областей. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 6321, арк. 18–19.*

1956. *м. Ташкент.* За повідомленням Комітету держбезпеки УзРСР кримськими татарами Шамілем Алядиновим,

Велі Муртазаєвим, Юсуфом Болатом та іншими створено нелегальну групу «Штаб», яка ставила за мету домогтися дозволу кримськотатарському народу повернутися на батьківщину, компенсації залишеного ними в Криму майна, видання газет кримськотатарською мовою, створення національних шкіл, театру. *ГДА СБУ, ф. 2, оп. 2 (1959), пор. 9, арк. 251–252.*

1957, лютий. м. Москва. За дорученням першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова відбулася зустріч кримськотатарських комуністів у відділі партійних органів ЦК КПРС по союзним республікам, на якій йшлося про переселення кримських татар до Криму, неможливість їх проживання в Татарській АРСР внаслідок суттєвих відмінностей у мові та культурі. *Волобуєв О. В. Крымскотатарский вопрос по документам ЦК КПСС, (вторая половина 50-х – середина 80-х гг. XX в.) // Отечественная история. 1994. № 1. С. 153.*

1957, 7 березня. м. Москва. Відбулася зустріч представників кримськотатарського народу з відповідальними працівниками ЦК КПРС, в ході якої обговорювались питання про повернення кримських татар в Крим. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 411.*

1957, 2 серпня. м. Москва. Секретаріат ЦК КПРС обговорив листа представників кримських татар – учасників Другої світової війни та членів сімей загиблих. Порушені ними питання практично залишились без уваги. *Волобуєв О. В. Крымскотатарский вопрос по документам ЦК КПСС (вторая половина 50-х – середина 80-х гг. XX в.) // Отечественная история. 1994. № 1. С. 153.*

1958, травень. м. Ташкент. Робітник експериментального заводу Марат Омеров здійснив спробу створити підпільну організацію з числа кримськотатарської молоді, зорієнтованої на боротьбу за повернення на історичну батьківщину. *Национальный вопрос в СССР. Сборник документов. Мюнхен, Сучасність, 1978. С. 255–271.*

1958, 15 серпня. *м. Бахчисарай, Кримська область.* Викладач Казанського педагогічного інституту Зейнаб-Абдул Максудова відвідала місто з метою виявлення джерел та літератури щодо зародження та подальшого розвитку кримськотатарської культури. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 4740, арк. 73–80.*

1958, 25 серпня. *м. Сімферополь.* Перший секретар Кримського обкому КПУ В. Комяхов інформував секретаря ЦК КПУ М. Підгорного про активізацію кримськотатарського національного руху в Узбецькій РСР та Кримській області. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 4740, арк. 73–80.*

1958, не пізніше 9 жовтня. *м. Київ.* Відділ адміністративних органів ЦК Компартії України підготував проєкт листа першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного на адресу ЦК КПРС, в якому ставилось питання про вжиття «невідкладних заходів для припинення діяльності націоналістичних елементів з числа кримських татар», а також пропонувалось ліквідувати в структурі Спілки письменників Узбекистану секцію кримськотатарської літератури. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 4740, арк. 71–72.*

1961, грудень. *м. Ташкент.* Створено гурток студентської та робітничої молоді на основі якого сформувався «Союз кримськотатарської молоді за повернення на Батьківщину». *Національний вопрос в СССР. Сборник документов. Мюнхен, Сучасність, 1978. С. 255–271.*

1962, 8 квітня. *м. Ташкент.* Заарештовані активні учасники «Союзу кримськотатарської молоді» змінний майстер Ташкентського трактороскладального заводу Марат Омеров, студент фізичного факультету Ташкентського університету Рефат Годженів, студент юридичного факультету Ташкентського університету Сеїт-Аза Умеров, водій Ахмет Асанов. Пізніше Сеїт-Аза Умеров та Марат Омеров були засуджені відповідно до 3-х і 4-х років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах суворого режиму. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 176–177.*

1962, весна. м. Ташкент. Органами держбезпеки був профілактований один з організаторів «Союзу кримськотатарської молоді» Мустафа Джемілев, якого було звільнено з роботи на оборонному підприємстві. Внаслідок жорсткого тиску з боку владних структур та органів держбезпеки був змушений залишити навчання студент 3 курсу механіко-математичного факультету Ташкентського університету, член «Союзу кримськотатарської молоді» Ескандер Ібраїмов. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 180.*

1962, серпень. м. Ташкент. Відбувся судовий процес над М. Омеровим та С. Умеровим, звинувачених в організації підпільного «Союзу кримськотатарської молоді за повернення на батьківщину». *Национальный вопрос в СССР. Сборник документов. Мюнхен, Сучасність, 1978. С. 255–271*

1965, 4 серпня. м. Москва. Відбулася зустріч представників кримськотатарського народу з Головою Президії Верховної Ради СРСР А. Мікояном та іншими відповідальними працівниками вищого законодавчого органу країни, на якій порушувалися, в першу чергу, питання повернення кримських татар на батьківщину. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 191.*

1965, 25 вересня. м. Київ. Голова КДБ при Раді Міністрів УРСР В. Нікітченко інформував ЦК Компартії України про діяльність одного з активних учасників кримськотатарського національного руху, нормувальника котельно-ковальського цеху Жданівського заводу ім. Ілліча Я. Умерова, який серед іншого збирав підписи під листом депутату Верховної Ради СРСР, письменнику М. Шолохову з питань поновлення в Криму автономної республіки і повернення на півострів кримських татар. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1965), пор. 5, арк. 214.*

1965, 12 листопада. м. Київ. Перший секретар ЦК Компартії України П. Шелест направив ЦК КПРС інформацію

щодо активізації кримськотатарського національного руху на території Кримської області. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 5991, арк. 207–208.*

1965. На території України та республік Середньої Азії поширювалося «Звернення кримськотатарської молоді, проживаючої в Самаркандській області Узбекської РСР» до першого секретаря ЦК КПРС Леоніда Брежнєва, всіх членів президії ЦК КПРС. За активну участь в кримськотатарському національному русі виключений з вищого навчального закладу студент 4 курсу Ташкентського інституту інженерів іригації та сільськогосподарської меліорації М. Джемілев. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1965), пор. 5, арк. 73.*

1966, 5 лютого. м. *Сімферополь.* Управління КДБ при Раді Міністрів УРСР по Кримській області інформувало ЦК Компартії України про зростання негативних настроїв серед кримських татар після прийняття указу Президії Верховної Ради СРСР від 28 квітня 1956 року. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1965), пор. 5, арк. 214.*

1966, 21 березня. м. *Київ.* Голова КДБ при Раді Міністрів УРСР В.Нікітченко інформував ЦК Компартії України про підготовку активом кримськотатарського національного руху протестних акцій у Москві з нагоди відкриття XXIII з'їзду КПРС. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1965), пор. 5, арк. 271.*

1966, 22 березня. м. *Москва.* Делегацію кримськотатарського народу прийняв секретар Президії Верховної Ради СРСР М. Георгадзе, який запевнив кримських татар в тому, що порушене ними питання буде вирішено найближчим часом. *Russian Perspectives on Islam, accessed July 10, 2024, Режим доступу: <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/21919>.*

1966, березень. *Узбекистан.* Напередодні відкриття XXIII з'їзду КПРС активістами кримськотатарського руху зібрано 100 тисяч підписів під петицією з вимогою надати кримським татарам можливість повернутися на батьківщину. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1965), пор. 5, арк. 271.*

1966, 4 квітня. *Табір № 11, с-ще Явас, Мордовська АРСР.* Багаторічний політв'язень С. Караванський звернувся з листом до Голови Ради Національностей Верховної Ради СРСР, в якому назвав виселення татар з Криму «актом кричущої несправедливості». *Рух опору в Україні 1960–1990: Енциклопедичний довідник К.: Смолоскип, 2010. С. 314.*

1966, травень. *м. Ташкент.* За «ухиляння від служби у Радянській армії» засуджений до 1,5 року виправно-трудових таборів один з організаторів «Союзу кримськотатарської молоді», активний діяч кримськотатарського руху М. Джемілев. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 184–185.*

1966, 22 червня. *м. Київ.* Перший секретар ЦК КПУ П. Шелест звернувся з листом до ЦК КПРС, в якому аргументував недоцільність повернення кримських татар до Криму. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 6166, арк. 1–4.*

1966, 7 липня. *Узбекистан.* Комітет державної безпеки при Раді Міністрів СРСР повідомляв вище політичне керівництво країни про проведення нарад ініціативних груп у Ташкенті, Коканді, Андижані, Ангрені, Бекабаді та інших містах, на яких обговорювались питання продовження петиційної кампанії, а також проведення демонстрації на Червоній площі. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 6321, арк. 61.*

1966, 15 жовтня. *м. Ташкент, Узбекиька РСР.* Засуджені до 2 років виправно-трудових таборів активні учасники кримськотатарського національного руху студент Ферганського педагогічного інституту Есвет Абдуллаєв (1939 р.н.) та робітник хімічного заводу Абдугафар Абдураманов (1929 р.н.) за те, що підписали лист на адресу ЦК КПРС з проханням притягнути до кримінальної відповідальності секретаря Ферганського обкому партії за наклеп на кримськотатарський народ. *Alem-i Medeniye. Режим доступу <https://medeniye.org/node/845>*

1966, 18 жовтня. м. Бекабад, Узбекиька РСР. Відбувся мітинг кримських татар на честь 45-ї річниці утворення Кримської АРСР, в якому взяли участь більше як 2 тисячі осіб. *Крымскотатарское национальное движение. М., 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 289.*

1966, 29–30 листопада м. Ташкент, Узбекиька РСР. За участь в несанкціонованому мітингу до 2 років виправно-трудоуих таборів засуджено Джеппара Джемілева (1934 р.н.) та члена групи «Уповноважених представників кримськотатарського народу» Амета Абдураманова (1913 р.н.). Останній після звільнення переїхав до Москви де продовжував брати участь в боротьбі за права і свободи власного народу. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 194.*

1967, січень. м. Москва. За участь в демонстрації на Пушкінській площі був заарештований поет, сценарист, активний учасник кримськотатарського національного руху Ілля Габай, який, після 4-х місяців перебування у Лефортовській в'язниці був звільнений за відсутністю складу злочину. *Губернський Б. Джемілев і Габай: «Я хотів би, щоб біль чужий жив у мені щемливим в серці болем...» Радіо Свобода. Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/jemilev-i-gabai/26801836.html>*

1967, 20 лютого. м. Київ. Міністерство охорони громадського порядку УРСР зібрало і узагальнило матеріали на активних учасників кримськотатарського національного руху Л. Бікматову, А. Ісмаїлова, Х. Усієнову та рекомендувало виконкому Кримської обласної Ради відмовити вказаним громадянам в прописці на території Криму. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 6166, арк. 56–58.*

1967, 14 квітня. м. Київ. Голова Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР В. Нікітченко інформував ЦК Компартії України про активізацію кримськотатарського національного руху в Узбекиькій РСР та на території Криму. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 6321, арк. 27–28.*

1967, 22 квітня. м. Андижан, Узбецька РСР. Кримські татари Андижанської та Ферганської областей організувати ходу до пам'ятника В. Леніну з вінками, на яких було прикріплено стрічки з написами: «В.І. Леніну від вигнаних кримських татар». Несанкціонований місцевою владою меморіальний захід було розігнано співробітниками правоохоронних органів. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії.* К.: Критика, 2017. С. 194.

1967, 24 квітня. м. Київ. Голова КДБ при Раді Міністрів УРСР В. Нікітченко повідомив ЦК Компартії України про зміст листування українського письменника Бориса Антоненка-Давидовича з кримським татариним Мансуром Османовим. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 5А (1969), пор. 2, арк. 134–136.*

1967, 16 травня. м. Москва. На вул. Сніжній біля філіалу готелю ВДНГ був затриманий А. Керімов з пакунком, в якому були виявлені червоні полотна з гаслами: «23 роки кримсько-татарський народ у вигнанні, досить ганьби!»; «Відмініть антиконституційні укази 1946 р., 1956 р., 1965 р.»; «Припиніть дискримінацію кримськотатарського народу!»; «Припиніть репресії проти трудящих-кримських татар!»; «Свободу жертвам сваволі!» та інші. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 291.*

1967, 20 травня. м. Москва. Відбувся судовий процес над активістами національного руху кримських татар Т. Дагджи (1932 р.н., освіта неповна вища, кореспондент Державного комітету РМ УзРСР по радіомовленню та телебаченню, м. Ташкент), С. Шамратовим (1939 р.н., освіта середня, безробітний, Чирчикський район Ташкентської області), А. Сейтмуратовою (1937 р.н., освіта вища, викладач історії у м. Самарканді). *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 290.*

1967, 3 червня. Кримські татари А. Веліуллаєв, Ф. Абдулжемилев і У. Ходжаєва засуджені до 4-х років позбавлення волі

як організатори і учасники демонстрацій у м. Андижані. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 193.*

1967, 21 липня. м. Москва. Відбулася зустріч активістів кримськотатарського руху з головою КДБ при Раді Міністрів СРСР Ю. Андроповим, міністром внутрішніх справ СРСР М. Щолоковим, Генеральним прокурором СРСР Р. Руденком, на якій порушувались питання щодо припинення незаконних репресій проти кримських татар. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 290.*

1967, 28 липня. м. Ялта. Відбулася зустріч делегації кримських татар в Ялтинському міському комітеті партії, на якій порушувались питання фальсифікації історії кримських татар в літературі, музейних експозиціях, проведенні екскурсійної роботи. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 5А (1969), пор. 5, арк. 43–44.*

1967, 5 вересня. м. Москва. Видано указ Президії Верховної Ради СРСР «Про громадян татарської національності, які проживали в Криму». Останній, хоча і знімав безпідставні звинувачення кримських татар у зраді, однак, які раніше, не враховував їх сподівань та устремлінь. *Ведомости Верховного Совета Союза Советских Социалистических Республик. 1967. № 38. С. 531–532.*

1967, 12 вересня. м. Сімферополь. Активісти кримськотатарського національного руху Дагджи та Османов зустрілися з заступником голови Кримського облвиконкому М. Мойсеєвим з питань можливості повернення кримських татар, їх працевлаштування, надання їм прописки на території півострова. *ЦДАГОУ, ф. 1. Оп. 24, спр. 6321, арк. 33–37.*

1967, 13 вересня. м. Сімферополь. Проведена Кримська обласна нарада з питань виконання постанови політбюро ЦК КПРС «Про громадян татарської національності» за участю

відповідальних працівників обкому партії, перших секретарів КПУ, голів міськрайвиконкомів, співробітників УМВС та УКДБ, міських та районних прокурорів. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 6321, арк. 33–37.*

1967, не пізніше 15 вересня. *м. Севастополь.* Делегація кримських татар зустрілася з першим секретарем міському КПУ Б. Чернічкіним, на якій порушила питання облаштування кримських татар. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 5А (1969), пор. 7, арк. 11–16.*

1967, 16–18 вересня. *м. Ленінабад, Таджикиська РСР.* Відбулася нарада представників кримських татар, на якій обговорювалась ситуація, яка склалася після прийняття указу Президії Верховної Ради СРСР від 5 вересня 1967 року. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 5А (1969), пор. 7, арк. 11–16.*

1967, 21 вересня. *м. Сімферополь.* Делегація кримських татар у кількості 10 осіб відвідала Кримський облвиконком з питань з'ясування порядку купівлі-продажу будинків та прописки на території півострова. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 5А (1969), пор. 7, арк. 39–44.*

м. Київ. Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР порушив перед ЦК КПУ питання про необхідність створення додаткового підрозділу в складі 5 відділу УКДБ при РМ УРСР по Кримській області для «попередження ворожих дій націоналістичних елементів з числа кримських татар». *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 5А (1969), пор. 7, арк. 201.*

1967, вересень. *Узбекистан.* Місцевими партійними, радянськими органами проведені збори для роз'яснення змісту указу Президії Верховної Ради СРСР від 5 вересня 1967 року. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 5А (1969), пор. 6, арк. 82–84.*

1967, 5 жовтня. *с. Морське, Судакський район, Кримська область.* Насильно виселено органами міліції родину Ф. Поски у складі 7 осіб. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 5, арк. 4–36.*

1967, 12 жовтня. *м. Сімферополь.* Відбувся мітинг кримських татар, які домагалися якнайшвидшого розв'язання

питань реалізації своїх прав і свобод. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 5, арк. 4–36.*

1967, 26 жовтня. *с. Червона Слобода, Білогірський район Кримська область.* Виселена родина колишнього партизана Ібраїма Ісмаїлова, що складалася з 13 осіб.

с. Веселе, Феодосійський район, Кримська область. Насильно виселені сім'ї Емірсана Ібраїмова, Емірсана Велієва, Аблязіза Ісмаїлова, що склалися з 4-х-5-ти осіб кожна. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 5, арк. 4–36.*

1967, друга половина жовтня. *м. Сімферополь.* Делегація кримських татар зустрілася з секретарем Кримського обкому КП України А. Макухіним, який під час бесіди не приховував свого невдоволення поверненням депортованого народу на батьківщину, пояснивши це неспроможністю Кримської області вирішити питання працевлаштування та надання житла переселенцям. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 5, арк. 4–36.*

1967, жовтень. *Узбекистан.* Оприлюднена «Заява жінок, молоді, дітей, всього кримськотатарського народу про нерівноправне становище в сім'ї народів СРСР в зв'язку з 50-річчям Великої Жовтневої соціалістичної революції». *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 6321, арк. 56–74.*

1967, листопад. *м. Москва.* Герой Радянського Союзу А. Решидов надіслав на адресу Головного маршала авіації К. Вершиніна телеграму, в якій попереджав про свій намір покінчити життя самоспаленням якщо до ювілею радянської влади йому не буде надане житло в Криму. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 1, арк. 171–172.*

1967, листопад–грудень. *м. Ташкент.* Оприлюднено лист кримських татар політбюро ЦК КПРС, Верховній Раді СРСР, Раді Міністрів СРСР, радянській громадськості, в якому піддавалися різкій критиці указ і постанова Президії Верховної Ради СРСР від 5 вересня 1967 року. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 5, арк. 213–223.*

1967. м. Андижан, Узбекиька РСР. Відбулася конспіративна нарада активу кримськотатарського національного руху, керівників його окремих осередків. Засуджений за участь в демонстрації кримських татар до 3-х років ВТТ активний учасник кримськотатарського руху Абдулджемілева Февзера (1939 р.н.). *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 193.*

м. Ташкент. Засуджена до 3-х років умовно за участь в демонстрації кримських татар активна учасниця кримськотатарського руху, студентка Абдулхакова Ельміра (1947 р.н.). *Губернський Б. «Процес дванадцятьох». Радіо Свобода. Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/27396420.html>*

Узбекистан. Засуджений до 1 року виправно-трудоуих таборів 38-річний інженер-будівельник Решат Джемілев. *Губернський Б. Решат Джемілев. Радіо Свобода. Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/27337253.html>*

1968, 5 січня. м. Київ. Голова КДБ при Раді Міністрів УРСР В. Нікітченко інформував ЦК КПУ про активізацію кримськотатарського національного руху в республіках Середньої Азії та Краснодарському краї Російської Федерації. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 9, арк. 19–21.*

1968, 3–4 лютого. м. Фергана, Узбекиька РСР. Відбулася нарада представників ініціативних груп, на якій висловлювались пропозиції щодо підготовки масового виїзду кримських татар до Криму. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 2, арк. 78–79.*

1968, друга половина лютого – перша половина березня. Узбекистан. Оприлюднене звернення керівних працівників та інтелігенції з числа кримських татар із засудженням дій «автономістів», ініційоване владними структурами та спецслужбами. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 2, арк. 183.*

1968, 9–10 березня. м. Фергана, Узбекиька РСР. Відбулася нарада активістів кримськотатарського національного руху, в

якому взяли участь 110 делегатів з різних районів Узбекистану. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 291.*

1968, 17 березня. м. Москва. Відомий радянський правозахисник, генерал П. Григоренко на ювілеї письменника О. Костеріна виголосив промову, в якій закликав кримських татар встановлювати тісні контакти з усіма прогресивними силами в СРСР. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 291–292.*

1968, 20 квітня. смт. Нижньобаканський, Кримський район Краснодарський край, Російська Федерація. Відбулася демонстрація кримських татар, в якій взяло участь до 250 осіб. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 5, арк. 236–237.*

1968, 21 квітня. м. Чирчик, Узбекика РСР. Відбулися масові гуляння кримських татар, в яких взяли участь близько 1500 осіб, розігнані за допомогою пожежних машин і димових шашок органами КДБ та міліції. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 5, арк. 229–230.*

1968, 22 квітня. м. Ташкент, Чирчик, Узбекика РСР. Розповсюджені листівки із закликом до кримськотатарського населення не виходити на роботу в знак протесту проти подій в м. Чирчику. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 5, арк. 230.*

1968, квітень-травень. м. Сімферополь. У відповідності з рішенням вищого партійно-державного керівництва СРСР та УРСР розпочалося організоване переселення родин кримських татар на територію Криму. *ЦДАГОУ, ф. 16, оп. 25, спр. 72, арк. 6–13.*

1968, весна. Узбекистан. Розпочався організований набір для переселення кримських татар в Крим, який за своїм характером і спрямуванням не вирішував проблем кримськотатарського народу. *ЦДАГОУ, ф. 16, оп. 25, спр. 72, арк. 6–13.*

1968, 4 травня. м. Сімферополь. Делегація кримськотатарського народу передала Кримському обкому КПУ та

облвиконкому лист-протест з приводу невиправданого встановлення перепон у працевлаштуванні і прописці кримських татар, які поверталися на територію півострова. *ЦДАГОУ, ф. 16, оп. 25, спр. 72, арк. 6.*

1968, 6 травня. *м. Сімферополь.* Голова Кримського облвиконкому Т. Чемодуров зустрівся з делегацією кримськотатарського народу, на якій намагався пояснити причини зволікання у розв'язанні національного питання кримських татар. *ЦДАГОУ, ф. 16, оп. 25, спр. 72, арк. 16.*

1968, 12 травня. *Кримська область.* Один з активістів кримськотатарського національного руху Енвер Аметов оголосив голодування, надіславши телеграму ЦК КПРС з вимогою забезпечення прав кримських татар в цілому та його особисто. *ЦДАГОУ, ф. 16, оп. 25, спр. 72, арк. 6–20.*

1968, 14 травня. *м. Київ.* Голова КДБ при Раді Міністрів УРСР В. Нікітченко інформував ЦК КПУ про діяльність активних учасників кримськотатарського національного руху Різи Умерова та Гомера Баєва. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1. (1971), пор. 5, арк. 244–245.*

1968, 17 травня. *м. Москва.* Разом з представниками кримськотатарського народу був затриманий під час демонстрації біля будинку ЦК КПРС відомий радянський правозахисник, генерал Петро Григоренко.

Представники кримськотатарського народу надіслали телеграми на ім'я Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, Голови Президії Верховної Ради М. Підгорного, Голови Ради Міністрів СРСР О. Косигіна, в яких роз'яснювали мету і завдання національного руху, повідомляли про репресії щодо них з боку співробітників КДБ та міліції.

Відбулася демонстрація кримських татар біля будинку ЦК КПРС. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 292.*

1968, 17–18 травня. *Кримська область.* За рішенням місцевих партійних та радянських органів були позбавлені права

перебувати на території півострова активісти кримськотатарського національного руху Ф. Усеїнов, С. Бекіров, К. Мустафаєв, А. Умеров, А. Кадиров. *ЦДАГОУ, ф. 16, оп. 25, спр. 72, арк. 18–20.*

Органами КДБ і міліції УРСР та Краснодарського краю затримані при в'їзді в Крим і поверненні до місць проживання біля 800 кримських татар, які прибули на вшанування траурної дати в історії кримськотатарського народу – масової депортації їх співвітчизників. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 5, арк. 256–259.*

м. Сімферополь. Напередодні траурних днів, пов'язаних з масовою депортацією кримських татар, органи КДБ затримали і вислали з території Кримської області близько 100 активних учасників кримськотатарського національного руху. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 5, арк. 256–259.*

1968, 18 травня. *м. Сімферополь.* Кримські татари провели маніфестацію з вимогою прописки, працевлаштування та першочергового надання житла. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 5, арк. 256–259.*

1968, 26 травня. *м. Сімферополь, с-ще Мар'їно.* 98 кримських татар розбили наметове містечко, яке наступного дня було зруйноване зусиллями працівників міліції, КДБ та дружинників. Близько 40 осіб, що брали участь в зазначеній акції під охороною органів КДБ через Баку і Красноводськ були відправлені до Узбекистану. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 208.*

1968, 27 травня. *м. Сімферополь.* Органи КДБ ліквідували наметове містечко в районі Сімферопольського водосховища, в якому знаходилось 45 кримських татар. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971), пор. 5, арк. 262.*

1968, друга половина травня. *м. Москва.* Відбулася зустріч представників кримськотатарського народу з відомим радянським правозахисником, генералом Петром Григоренком,

на якій порушувалися питання про застосування карально-репресивних заходів щодо кримських татар з боку органів влади. *РДАНИ, ф. 89, пор. 28, спр. 20, арк. 1.*

1968, травень. м. Москва. Проведена масова демонстрація кримських татар в столиці СРСР. Представники кримськотатарського народу звернулися до ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР, Генерального прокурора СРСР з інформацією про трагічні події у м. Чирчику Ташкентської області Узбецької РСР. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 292.*

1968, 10 червня. м. Москва. Голова КДБ при Раді Міністрів СРСР Ю. Андропов інформував ЦК КПРС про підтримку акцій протесту кримських татар відомим правозахисником П. Григоренком. *РДАНИ, ф. 89, пор. 28, спр. 20, арк. 1.*

1968, 20 червня. м. Київ. Заступник Голови КДБ при Раді Міністрів УРСР Б. Шульженко інформував ЦК Компартії України про діяльність активного учасника кримськотатарського національного руху Ф. Сейдалієва. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 2, арк. 10–11.*

1968, 26 червня. м. Сімферополь. У Сімферопольському сквері «Перемога» відбулася демонстрація кримських татар, які вимагали зустрічі з керівництвом області. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 292.*

1968, 1 липня. м. Київ. За особистим розпорядженням першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста робота по організованому переселенню кримських татар в Крим була припинена. *ЦДАГОУ, ф. 16, оп. 25, спр. 72, арк. 32–36.*

1968, 13 липня. Станція Новоолексіївка, Херсонська область. Активний учасник кримськотатарського національного руху Ф. Сейдалієв через вікно поїзда розповсюдив листівки, в яких висловлювався протест проти порушення прав кримськотатарського народу. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 2, арк. 10–11.*

1968, липень. *Кримська область.* За порушення паспортного режиму притягнутий до кримінальної відповідальності Ельдар Шабанов. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії.* К.: Критика, 2017. С. 218.

1968, липень, м. Київ. З посади інженера Інституту кібернетики АН України звільнено відомого радянського правознавця, математик Леоніда Плюща, який обстоював права кримськотатарського народу. *Рух опору в Україні 1960–1990: Енциклопедичний довідник.* К.: Смолоскип, 2010. С. 574.

1968, 23–27 серпня. м. *Сімферополь.* Органами КДБ затримано за порушення паспортного режиму 26 кримських татар. *Крымскотатарское национальное движение.* М, 1992. Т. 2. *Документы. Материалы. Хроника.* С. 293.

1968, 26 серпня. м. *Сімферополь.* За опір представникам влади засуджено до 3-хроків ув'язнення активного учасника кримськотатарського руху Мамеді Чобанова. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії.* К.: Критика, 2017. С. 209.

1968, 27 серпня. м. *Сімферополь.* Засуджені за «опір представникам влади» відповідно до року та шести місяців виправно-трудових таборів активні учасники кримськотатарського національного руху Мубеін Юсупов та Фахрі Ісмаїлов. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії.* К.: Критика, 2017. С. 209.

1968, 29 серпня. м. *Сімферополь.* Заарештований один з активістів кримськотатарського національного руху Гомер Баєв, звинувачений на підставі ст. 62 КК УРСР в антирадянській пропаганді. *Национальный вопрос в СССР. Сборник документов.* *Сучасність,* 1978. С. 255.

1968, серпень. *Кримська область.* Оприлюднено «Звернення кримських татар, що повернулися на батьківщину – в Крим

до громадськості України», в якому висловлювалося бажання жити у злагоді та співпрацювати з усіма народами, що населяють Кримський півострів. *ЦДАГОУ, ф. 16, оп. 25, спр. 72, арк. 38–41.*

1968, 4 вересня. м. Сімферополь. Засуджений до одного року позбавлення волі за опір представникам влади активний учасник кримськотатарського національного руху Закер'я Асанов. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 209.*

1968, 13 вересня. м. Ташкент. Заарештовано одного з активних учасників кримськотатарського національного руху співробітника Комітету мір при РМ УзРСР Іззета Хаїрова. *Національний вопрос в СССР. Сборник документов. Сучасність, 1978. С. 255.*

1968, вересень. м. Москва. За «порушення громадського порядку» на Червоній площі був заарештований і відправлений до слідчого ізолятора УМВС Кримської області один з активних учасників кримськотатарського національного руху Ф. Сейдалієв, який помер від інфаркту міокарду та легеневого набряку в ході етапування до Центрального науково-дослідного інституту судової експертизи ім. Сербського. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 217.*

1968, 16 жовтня. м. Москва. Представники кримськотатарського народу відвідали Інститут марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, де мали розмову з співробітниками секретаріату з приводу фальсифікації історії Кримської АРСР та шляхів повернення кримських татар до Криму. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971). пор. 5, арк. 267–274.*

1968, 19 жовтня. м. Москва. Після численних узгоджень представники кримськотатарського народу отримали дозвіл покласти квіти до мавзолею В. Леніна з нагоди 47-ої річниці утворення Кримської АРСР. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971). пор. 5, арк. 267–274.*

1968, 25 жовтня. *м. Москва.* Представники кримськотатарського народу зустрілися з завідуючим приймальною ЦК КПРС Тихомировим, який прокоментував указ Президії Верховної Ради СРСР від 5 вересня 1967 р. і висловив сподівання, що надалі повернення кримських татар до Криму «...зросте в арифметичній прогресії». *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1971). пор. 5, арк. 267–274.*

1968, 19 листопада. *м. Москва.* Помер письменник Олексій Костерін, який усе своє свідоме життя присвятив боротьбі за права кримськотатарського народу, повернення його на батьківщину. Проведено обшук на квартирі відомого радянського правозахисника, генерала Петра Григоренка, в ході якого були вилучені «антирадянські матеріали». Серед них: «Загальна декларація прав людини», твори О. Костеріна, трактат академіка А. Сахарова, реквієм А. Ахматової, вірші М. Цветаєвої, поема М. Кержавіна, матеріали кримськотатарського національного руху, переклади статей з чехословацьких газет. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 215.*

1968, листопад. *Узбекистан.* Один з лідерів кримськотатарського національного руху М. Джемілев надіслав свої спогади про утворення та діяльність «Союзу кримськотатарської молоді» відомому правозахиснику П. Григоренку. *Національний вiсник в ССРСР. Сборник документов. Сучасність, 1978. С. 255–271.*

1968, грудень. *м. Москва.* Оприлюднено «Звернення» активістів кримськотатарського національного руху з нагоди проведення всесоюзного перепису населення в січні 1969 р. із закликом не допустити його фальсифікації. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 2, арк. 117.*

1968. *Кримська область.* За порушення паспортного режиму засуджений до вислання з Криму Джафар Асанов. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до*

повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 218.

м. Фергана, Узбекиька РСР. Відбулася нарада керівників «ініціативних груп» разом з представниками інтелігенції кримських татар, проживаючих в Узбекистані, в якій взяло участь близько 100 осіб

м. Білогірськ, Кримська область. Насильно виселена з придбаного будинку родина Ельдара Шабанова. Бекірова Г. *Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 218.*

1969, січень. Російська Федерація. Оприлюднений відкритий лист російських правозахисників на захист кримських татар. *Национальный вопрос в СССР. Сборник документов. Сучасність, 1978. С. 327–334.*

1969, 2 березня. с. Рівне, Красногвардійський район, Кримська область. Відбулося відзначення свята «Курбан-байрам» за участю близько 100 кримських татар, які серед іншого обговорювали документи кримськотатарського національного руху. *ГДА СБУ, ф.16, оп. 1 (1972), пор. 4, арк. 78–81.*

1969, 31 березня. м. Київ. Голова КДБ при Раді Міністрів УРСР В. Нікітченко повідомив ЦК КПУ про активізацію кримськотатарського національного руху у Запорізькій, Кримській, Херсонській областях та створення ініціативних груп в ряді їх районів. *ГДА СБУ, ф.16, оп. 1 (1972), пор. 4, арк. 78–81.*

1969, 29 квітня. м. Київ. м. Сімферополь. Судова колегія з кримінальних справ Кримського обласного суду засудила одного з активних учасників кримськотатарського національного руху Гомера Баєва до двох років позбавлення волі. Бекірова Г. *Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 218.*

1969, квітень. Узбекистан. Активом кримськотатарського національного руху оприлюднено «Всенародний протест»,

надісланий керівництву КПРС, радянському уряду, ВЦРПС, громадським діячам. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 5, арк. 289–356.*

1969, 7 травня. *м. Ташкент.* Заарештовано і депортовано до психіатричної лікарні відомого правозахисника Петра Григоренка, який прибув до столиці Узбекистану в якості громадського захисника на судовому процесі над активними учасниками кримськотатарського національного руху. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 223.*

1969, 19 травня. *м. Москва.* Заарештований і відправлений до Ташкенту поет, сценарист, активний учасник кримськотатарського національного руху Ілля Габай. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 222–223.*

1969, 29 травня. *ст. Новоолексіївка, Херсонська область.* Проводився збір підписів під листами, зверненнями, петиціями кримськотатарського національного руху.

м. Мелітополь, Запорізька область. КДБ при РМ УРСР зафіксовано поширення документу кримськотатарського національного руху під назвою «Мандат». *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 5, арк. 283.*

1969, 4 червня. *м. Київ.* Голова КДБ при Раді Міністрів УРСР В. Нікітченко повідомляв ЦК КПУ про діяльність в Херсонській області активістки кримськотатарського національного руху Гульнари Мустаф'євої. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 6, арк. 97–98.*

1969, 6 липня. *м. Москва.* На другий день Міжнародної наради керівників комуністичних і робітничих партій на площі Маяковського відбулася демонстрація кримських татар в якій взяли участь Земфіра Асанова, Енвер Аметов, Решат Джемілев, Айдер Зайтулаєв, Ібраїм Холопов. *Бекірова Г. Пів-*

століття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 220.

м. Ташкент. Відбулася демонстрація кримських татар з вимогою звільнити з ув'язнення відомого правозахисника Петра Григоренка. Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 220.

1969, 5 серпня. *м. Ташкент.* Верховний суд УзРСР засудив до різних термінів ув'язнення активних учасників кримськотатарського національного руху С. Аметову (1941 р.н., освіта середня медична, працювала у лікарні, Хорезмська обл), А. Барієва (1938 р.н., освіта середня, непрацюючий, м. Чирчик Ташкентської обл), М. Халілова (1945 р.н., освіта середня медична, працювала у лікарні, м. Бекабад Ташкентської обл), Р. Емінова (1939 р.н., освіта середня технічна, прораб, м. Ташкент), І. Хаїрова (1938 р.н., освіта неповна вища член КПРС, співробітник Комітету мір при РМ УзРСР), І. Муджієва (1920 р.н., освіта середня, будівельник, м. Красногвардійськ Самаркандської обл.), Р. Гафарова (1915 р.н., освіта 5 класів раніше засуджений, м. Ангрен Ташкентської обл.), Р. Байрамова (1943 р.н., освіта 9 класів робітник, м. Мелітополь Запорізької обл.), Р. Кадієва (1937 р.н., освіта вища, викладач в університеті, м. Самарканд), Р. Умерова (1920 р.н. освіта 5 класів, електрозварювальник, м. Ташкент). *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 294.*

1969, 11 вересня. *м. Гулістан, Ташкентська область Узбецька РСР.* Заарештований один з активістів кримськотатарського національного руху, учасник «Ініціативної групи по захисту прав людини в СРСР» Мустафа Джемільєв. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 223.*

1969, 14 листопада. *Ленінський район, Кримська область.*

За рішенням адміністративної комісії і народного суду Ленінського району були виселені родини Б. Аметова, Муртазаєва, А. Сейдалієва, К. Еміранова. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1974), пор. 2. арк. 305–310.*

1969, 10 грудня. *Узбекистан.* 386 кримських татар звернулися з листом до Генерального секретаря ЦК КПРС Л.Брежнєва, Генерального Прокурора СРСР Р. Руденка, Комісії з прав людини ООН з протестом з приводу арешту одного з організаторів кримськотатарського національного руху Мусгафи Джемілева. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 224.*

1969. *Кримська область.* Насильно виселений з Криму Шевкет Бейтулаєв. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1974), пор. 2, арк. 343.*

м. Ташкент. За участь у виготовленні та розповсюдженні документів кримськотатарського національного руху до 1,5 року виправно-трудових таборів засуджений активний учасник кримськотатарського національного руху Айдер Барієв.

За участь у редагуванні та розповсюдженні «самвидаву» засуджений до 3-х років ув'язнення активний учасник кримськотатарського національного руху Решал Байрамов (1942 р.н., селище Камишлик, Крим). *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1 (1972), пор. 5, арк. 289–356.*

1970, 12–19 січня. *м.Ташкент.* Відбувалося засідання Ташкентського міського суду, який засудив Іллю Габая до 3-х років виправно-трудових таборів загального режиму та Мустафу Джемілева до 3-х років ВТТ суворого режиму. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 224.*

1970, січень. *Узбекистан–Україна.* 406 кримських татар направили до Верховного Суду СРСР лист-протест на захист активних учасників кримськотатарського національного руху

Мустафи Джемілева та Іллі Габая. *Бекірова Г. Пієстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 224.*

1970, 19 лютого. На території СРСР розповсюджувалась «Інформація № 1», в якій говорилося про становище кримськотатарського народу, його акції, спрямовані на захист своїх прав. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1974), пор. 2, арк. 305–310.*

1970, березень–квітень. м. *Ленінград.* В СРСР розповсюджувався лист кримськотатарського народу з нагоди 100-річчя від дня народження В.І. Леніна, в якому містилися прохання щодо вирішення питань: повернення на батьківщину; звільнення всіх політв'язнів; притягнення до відповідальності організаторів політичних репресій проти кримських татар; вилучення літератури, що фальсифікує історію кримськотатарського народу. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1974), пор. 2, арк. 331–332.*

1970, 9 квітня. м. *Мелітополь, Запорізька область.* Проведена конспіративна нарада активістів кримськотатарського національного руху, на якій обговорювались питання направлення до Москви 4–5 представників кримських татар. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1974), пор. 3, арк. 97–98.*

1970, кінець жовтня–початок листопада. *Узбецька РСР.* Відбулася республіканська нарада представників ініціативних груп, на якій обговорювалось «Звернення кримськотатарського народу до XXIV з'їзду КПРС, органів друку, всіх комуністів». *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 5 (1974), пор. 7, арк. 118–121.*

1970. м. Москва. Була позбавлена так званого «допуску» до політичних справ відома московська адвокатка Діна Камінська, яка здійснювала захист Володимира Буковського (1967 р.), Юрія Галанскова (1968 р.), Анатолія Марченка (1968 р.), Лариси Богораз та Павла Литвинова (1968 р.), Мустафи Джемілева та Іллі Габая (1970 р.). *Каминская Д. И. Записки адвоката М.: Новое издательство, 2009. С. 400.*

1971, 1 січня. м. *Мелітополь, Запорізька область.* На квартирі активіста кримськотатарського руху Велі Семідляєва

відбулася нарада, якою керував прибулий з Махачкали Керім Абібубаєв. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 5 (1974), пор. 3, арк. 151–152.*

1971, січень. *Херсонська область.* Органами КДБ профілактиковані активні учасники кримськотатарського національного руху Ескандер Уметов, брати Воєнні, Енвер Аметов, Гульнара Мустаф'єва. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1975), пор. 3, арк. 27–30.*

1971, 20 травня. *м. Ташкент.* Заарештований один з учасників кримськотатарського національного руху вчитель Ленур Ібраїмов. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 259.*

1971, 20 червня. *м. Ташкент.* Заарештована одна з активних учасниць кримськотатарського національного руху, історик, викладач Самаркандського університету Айше Сейтмуратова. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 294.*

1971, кінець липня. *м. Ташкент.* Ташкентський міський суд засудив активних учасників кримськотатарського національного руху, історика, викладача Самаркандського університету Айше Сейтмуратову до 3-х років позбавлення волі, вчителя Ленура Ібраїмова – до 2-х років позбавлення волі у виправно-трудових таборах за виготовлення і розповсюдження матеріалів, що «зводять наклеп на радянський суспільний і державний устрій». *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 259.*

1972, 12 квітня. *м. Москва.* Від імені «Комітету прав людини» відомі радянські правозахисники А. Сахаров, А. Твердохлебов, В. Чалідзе, І. Шафаревич подали заяву Президії Верховної Ради СРСР із закликом сприяти відновленню прав кримськотатарського та інших депортованих народів. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 294.*

1972, 27 квітня–13 травня. *Узбекистан–Україна.* Серед кримських татар розповсюджувалась «Інформація №109» про роботу, проведену в столиці СРСР представниками кримськотатарського народу. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1975), пор. 8, арк. 61–63.*

1972, 7-8 травня. *м. Маргілан, Узбецька РСР.* Відбулася нарада представників кримськотатарського народу з Узбекистану, України, Таджикистану, Закавказзя, на якій схвалено «Лист-звернення кримських татар у зв'язку з 50-річчям утворення СРСР». *ГДА СБУ ф. 16, оп. 3 (1975), пор. 8, арк. 55–56.*

1972, не раніше 8 травня. *м. Москва.* На території СРСР розповсюджувалась «Інформація № 25» про зустріч представників кримськотатарського народу з різних регіонів СРСР у м. Маргілані. *ГДА СБУ ф. 16, оп. 3 (1975), пор. 8, арк. 55–56.*

1972, 18 травня. *м. Бекабад, Узбецька РСР.* Розвішані чорні траурні прапори з текстом: «18 травня – день виселення кримських татар з батьківщини». *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 295.*

1972, листопад. *м. Ташкент.* Відбулося засідання Ташкентського міського суду, який засудив одного з активних учасників кримськотатарського національного руху Джеппара Акімова до 3-х років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 4 (1977), пор. 8, арк. 144.*

1972, 12 грудня. *Узбекистан.* Заарештований один з активних учасників кримськотатарського національного руху, інженер Решат Джемілев. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 295.*

1973, 24 лютого. *с. Донське, Сімферопольський район, Кримська область.* Відбулася нарада, в якій взяли участь 16 активних учасників кримськотатарського національного руху, *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 4 (1977), пор. 1, арк. 50–55.*

1973, 4 березня. *м. Мелітополь, Запорізька область.* Відбулася нарада представників кримськотатарської молоді,

зініційована Регаєтом Рамазановим, Ескандером Куртумеровим, Ебазером Халіковим та Альдером Халіловим. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 4 (1977), пор. 1, арк. 99.*

1973, 12 квітня. м. Ташкент. Ташкентський обласний суд засудив до 3-х років позбавлення волі у виправно-трудових таборах одного з активних учасників кримськотатарського національного руху Решата Джемілева. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 295.*

1973, 14 квітня. с. Чорнопілля, Білогірський район, Кримська область. Відбулася нарада за участю делегатів з України та Краснодарського краю, що обговорювали питання організації святкування «Дервізи» та відкриття в Ленінському районі Кримської області пам'ятника партизанці Аліме Абденановій. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 4 (1977), пор. 1, арк. 100.*

1973, квітень. м. Нью-Йорк, США. Біля будинку ООН пройшли мітинги, демонстрації кримських татар та радянських емігрантів інших національностей з вимогою надання свободи Решату Джемілеву та Петру Григоренку. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 295.*

1973, 17 травня. м. Запоріжжя. Заарештований один з активних учасників кримськотатарського національного руху Ескандер Куртумеров. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1976). пор. 4, арк. 433–435.*

1973, 18 травня. м. Мелітополь. Відбулася нарада представників кримськотатарської молоді, ініційована Велі Семідляєвим, який запропонував створити «Ініціативну п'ятірку» для збору коштів, залучення до роботи кримськотатарської молоді. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1976), пор. 4, арк. 433–435.*

1973, 15 липня. м. Ташкент. Відбулася нарада «поміркованого крила» кримськотатарського національного руху, в якій взяли участь делегати від кримських татар, що проживають на території Узбекистану. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 3 (1976), пор. 6, арк. 154.*

1973, 4 серпня. *м. Сімферополь.* Відбулася зустріч активістів кримськотатарського національного руху Рефата Годженова, Руслана Емінова, Едема Халілова, Яг'я Касимова із заступником голови Кримського облвиконкому Барановським, під час якої обговорювались питання планового переселення кримських татар у Крим, створення необхідних умов для прописки і укладення договорів куплі-продажу приватних будинків. *ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр. 891, арк. 19–21.*

1973, 7–8 серпня. *м. Київ.* За дорученням секретаря ЦК Компартії України І. Лутака відбулася зустріч представників кримськотатарського народу Годженова Рефата, Емінова Руслана, Халілова Едема, Касимова Яг'я, Рашидова Абдураїма з працівниками відділу адміністративних органів ЦК, у ході якої було передано листа на ім'я першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького з проханням розглянути питання щодо організованого повернення кримських татар на територію Криму. *ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр. 891, арк. 19–21.*

1973, 8 серпня. *м. Київ.* Відбулася зустріч активістів кримськотатарського національного руху з відповідальними працівниками апарату ЦК Компартії України. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 891, арк. 19–21.*

1973, не раніше 14 серпня. *м. Москва.* На території СРСР розповсюджувалась «Інформація № 110» про роботу представників кримськотатарського народу у Москві. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 4 (1977), пор. 1, арк. 330–331.*

1973, 29 серпня. *м. Ташкент.* Перший секретар ЦК Компартії Узбекистану Ш. Рашидов звернувся до ЦК КПРС з листом, в якому просив продовжити переселення кримських татар у Кримську область на основі оргнабору, оскільки припинення роботи в даному напрямку дестабілізує ситуацію в УзРСР. *РДАНИ, ф. 5, оп. 66, спр. 107, арк. 23–24.*

1973, 5 вересня. *м. Запоріжжя.* Обласною прокуратурою заарештований і притягнутий до кримінальної відповідальності один з активістів кримськотатарського національного

руху Регаєт Рамазанов. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії*. К.: Критика, 2017. С. 265.

1973, 28 листопада. м. Запоріжжя. Запорізький обласний суд засудив до різних термінів ув'язнення у виправно-трудо-вих таборах загального режиму активних учасників кримсько-татарського національного руху Іскандера Куртумерова, Ебазера Халілова, Регаєта Рамазанова. *ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр.891, арк. 32–34.*

1973. Херсонська та Запорізька області. Органами КДБ при РМ УРСР попереджено формування нелегальної організації кримськотатарської молоді на ст. Партизани Генічеського району Херсонської області та в м. Мелітополі. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 4 (1977), пор. 1, арк. 442–445.*

1974, 30–31 січня. Советський та Білогірський райони, Кримська область. Активним учасникам кримськотатарського національного руху Е. Шабановим організовано збір підписів серед кримських татар під документами, адресованими ООН, «Комітету захисту прав людини», академіку Сахарову, в яких наводились приклади переслідування кримськотатарського народу. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 4 (1977), спр. 4, арк. 292–294.*

1974, 22 лютого. м. Сімферополь. Бюро Кримського обкому КПУ ухвалило постанову «Про додаткові заходи по зміцненню паспортного режиму в області». *ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр.1090, арк.18–20.*

1974, 5–6 березня. м. Київ. Комітетом державної безпеки при Раді Міністрів УРСР проведена нарада керівних і оперативних працівників УКДБ Кримської, Херсонської, Запорізької областей, на якій обговорювались оперативні заходи щодо протидії акціям протесту кримськотатарського національного руху. *ГДА СБУ, ф.16, оп. 4 (1977), спр. 4, арк. 292–294.*

1974, 26 березня. м. Сімферополь. Кримський обком Компартії України провів нараду перших секретарів райкомів партії, голів райвиконкомів, начальників райвідділів внутрішніх

справ, керівників підрозділів УКДБ, працівників обласної та районних прокуратур з питань поліпшення ідеологічної роботи серед кримських татар, а також нейтралізації діяльності активістів кримськотатарського національного руху. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 1090, арк. 18–20.

1974, квітень. м. Маргілан, Узбекиька РСР. Органами КДБ Узбекиької РСР за розповсюдження листівок заарештовані неповнолітні Бекір Умеров та Ельвер Сулейманов. ГДА СБУ, ф.16, оп. 4 (1977), спр. 8, арк. 164–168.

1974, 12 серпня. с. Новоолексіївка, Генічеський район, Херсонська область. Відбулася демонстрація протесту кримських татар проти виселення з Криму багатодітної родини Сеїтджалілових. ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр. 1090, арк. 1–2.

1974, 16 вересня. м. Сімферополь. Бюро Кримського обкому Компартії України розглянуло питання «Про факт грубого порушення соціалістичної законності, допущений у Первомайському районі», внаслідок чого була виселена з території Криму родина Сеїтджалілова, яка налічувала 11 осіб, з них 7 неповнолітніх дітей. ЦДАГОУ, ф.1. оп. 25, спр. 1090, арк. 1–2.

1974, вересень. м. Маргілан, Узбекиька РСР. Кримські татари надіслали протест політбюро ЦК КПРС, Верховній Раді СРСР щодо переслідування школярів за участь у кримськотатарському національному русі. ГДА СБУ, ф.16, оп. 4 (1977), спр. 8, арк. 164.

1975, 12 квітня. США. Із закликом стати на захист М. Джемілева, В. Буковського, Г. Суперфіна та С. Ковальова звернувся історик Олександр Некрич. Бекірова Г. *Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії*. К.: Критика, 2017. С. 269.

1975, квітень. м. Київ. Проведена нарада керівних і оперативних працівників УКДБ по Кримській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській та Донецькій областях, на якій розглядалося питання про підвищення ефективності заходів по

нейтралізації активу кримськотатарського руху. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 8, арк. 354–360.*

м. Мелітополь, Запорізька область. Активні учасники кримськотатарського національного руху з Узбекистану зробили спробу організувати збір підписів кримських татар під документами руху. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 8, арк. 354–360.*

1975, травень. *Херсонська область.* Кримські татари Кязима Мамет та Якуб Ереджин популяризували документи кримськотатарського національного руху серед населення. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 7, арк. 155–157.*

1975, 15 липня. *м. Нью-Йорк, США.* Національний центр кримських татар в США утворив фонд «Крим», який ставив за мету поширення інформації про становище співвітчизників у СРСР, оприлюднення фактів політичних репресій. *Верстюк В. Ф., Дзюба О. М., Репринцев В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодні: хронологічний довідник. Видання друге, доповнене, доопрацьоване. К.: Наук. думка, 2005. С. 539.*

1975, липень. *Кримська та Херсонська області.* Кримський татарин Аблямт Умеров популяризував серед населення кримськотатарського народу до XXV з'їзду КПРС та міжнародної наради керівників комуністичних та робітничих партій світу, а також групи кримських татар до депутата Верховної Ради СРСР Алієва. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7, спр. 7, арк. 155–157.*

1975, серпень. *Кримська, Херсонська і Запорізька області.* Кримські татари Сулейман Велі, Рефат Годженов, Абдураміт Муратов провели збір підписів під документами кримськотатарського національного руху. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 17, арк. 48–49.*

1975, серпень–вересень. *м. Москва.* Представники кримськотатарського народу направили лист Генеральному секретарю ЦК КПРС Л. Брежневу, всім членам та кандидатам в члени політбюро ЦК КПРС з вимогою конкретних дій для розв'язання національних проблем кримських татар. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 17, арк. 48–49.*

1975, жовтень. *м. Москва.* Правозахисник, генерал П. Григоренко дав інтерв'ю про становище кримських татар в СРСР кореспонденту інформаційного агентства Рейтер.

1975, 6 листопада. *США.* Учасники міжнародного та радянського правозахисного руху Андрій Григоренко, Габріель Лауб, Олександр Галич, Павло Тіглід, Ота Філін, Генріх Белль, Карел Ездінський, Антонін Лім, Анатолій Левітін-Краснов, Павло Литвинов, Іржі Пелікан, Карл Америк, Вадим Білоцерковський, Василь Франк звернулися через газету «Русская Мысль» на захист Мустафи Джемілева, якому загрожував черговий термін покарання. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 269.*

1975, 8 листопада. *м. Білогірськ, Кримська область.* Відбулася демонстрація кримських татар біля будинку райвиконкому з вимогою усунути перешкоди при проведенні прописки. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 8, арк. 254–257.*

1975, 10 грудня. *м. Київ.* Голова КДБ при РМ УРСР В. Федорчук інформував першого секретаря ЦК КПУ В. Щербницького про намір опублікувати у видавництві «Дніпро» книг активіста кримськотатарського національного руху, завідуючого кафедрою російської і зарубіжної літератур Рефіка Музафара, ініційований українським письменником Станіславом Тельнюком. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 14, арк. 28–29.*

1976, 19 січня. *м. Київ.* Рада Міністрів УРСР видала розпорядження, яким посилювала контроль за переселенням в Україну громадян, і, в першу чергу, кримських татар. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 1394, арк. 27–29.*

1976, 29–30 січня. *м. Сімферополь.* Була проведена нарада «По попередженню антигромадських проявів зі сторони татарських екстремістів» у період проведення XXV з'їзду КПРС та Компартії України за участю відповідальних працівників Кримського обкому КПУ, облвиконкому, КДБ, УКДБ Кримської, Херсонської та Запорізької областей, МВС, УМВС

Кримської, Херсонської, Запорізької областей. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 7, арк. 138–141.*

1976, березень. с. Дивне, Білогірський район, Кримська область. Насильно виселена з території Криму родина ветерана Другої світової війни В. Файзуллаєва. *ЦДАГОУ, ф.1. оп. 25, спр. 1401, арк. 14–15.*

1976, 12 травня. с. Горлинка, Білогірський район, Кримська область. Насильно вивезена з території Криму родина Юнусової. *ЦДАГОУ, ф.1. оп. 25, спр. 1401, арк. 14–15.*

1976, 7 грудня. м. Москва. Міністр внутрішніх справ СРСР М. Щолоков звернувся до першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького з питань встановлення єдиного порядку прописки кримських татар, що прибувають на постійне місце проживання у Кримську область. *ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр. 1401, арк. 14–15.*

1976. *Українська РСР.* За порушення паспортних правил до кримінальної відповідальності притягнуто 29 громадян кримськотатарської національності, складено адміністративні протоколи на 343 особи. Крім того за рішенням народних судів визнані недійсними 75 угод купівлі-продажу домоволодіння. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 75, арк. 91–94.*

1977, 17 січня. м. Київ. Голова КДБ при РМ УРСР В. Федорчук повідомив першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького про розробку спільних оперативних заходів органів КДБ України, Узбекистану, Казахстану, Російської Федерації зі стримування масового переселення кримських татар до Криму. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 27, арк. 22–25.*

1977, 31 березня. м. Запоріжжя. Проведена нарада керівних та оперативних працівників УДБ Кримської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей, на якій обговорювалися питання нейтралізації активу кримськотатарського національного руху. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 27, арк. 22–25.*

1977, 27 червня. м. Москва. Голова КДБ при Раді міністрів СРСР Ю. Андропов звернувся до ЦК КПС з доповідною

запискою «Про активізацію ворожої діяльності кримськотатарських екстремістів». *Волобуєв О.В. Крымскотатарский вопрос по документам ЦК КПСС, (вторая половина 50-х – середина 80-х гг. XX в.) // Отечественная история. 1994. № 1. С. 167.*

1977, 4 листопада. м. Москва. На квартирі правозахисника, генерала Петра Григоренка відбулася прес-конференція для іноземних кореспондентів за участю Аджімілек Мустафаєвої та її доньки – Афіфе, які заявили, що протягом тривалого часу вони не мають можливість прописатися в Криму. *ГДА СБУ, ф.16, оп. 7 (1985), спр. 29, арк. 240–241.*

1977, 7 грудня. м. Київ. Прокуратура УРСР інформувала ЦК КПУ про те, що в поточному році за порушення паспортних правил 24 особи кримськотатарської національності притягнуто до відповідальності, а за поданням місцевих прокуратур, підготовлено більше 120 позовів про визнання договорів купівлі-продажу будинків недійсними. *ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр. 1557, арк. 8–9.*

1977. м. Москва. Була виключена з колегії адвокатів і змушена емігрувати відома московська адвокатка Діна Камінська, яка в 1970 р. здійснювала захист Мустафи Джемілева та Іллі Габая. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 167.*

1978, 21 січня. м. Білогірськ, Кримська область. На квартирі активного учасника кримськотатарського національного руху Муксима Османова відбулася нарада, на якій обговорювалось питання тиску на владні структури в реалізації прав кримських татар на прописку і працевлаштування. *ГДА СБУ, ф.16, оп. 7 (1981), спр. 32, арк. 346–348.*

1978, січень–березень. Кримська область. Відбулося 5 демонстрацій кримських татар біля будинків облвиконкому, райкомів партії, райвиконкомів та органів міліції. *ГДА СБУ, ф.16, оп. 7 (1981), спр. 32, арк. 346–348.*

1978, 4 лютого. *м. Красногвардійськ, Кримська область.* Відбулася демонстрація кримських татар, які вимагали працевлаштування і припинення застосування адміністративних заходів щодо громадян, які придбали будинки без належного оформлення. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1981), спр. 32, арк. 346–348.*

1978, 7 лютого. *м. Сімферополь.* Група кримських татар направила на адресу Ради Міністрів СРСР телеграму, в якій повідомила про небажання місцевих Рад Кримської області йти на контакт з кримськими татарами у вирішенні їх нагальних справ.

м. Сімферополь. Відбулася демонстрація кримських татар, які вимагали індивідуального прийому з питань організації їх проживання та працевлаштування у Криму. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1981), спр. 32, арк. 346–348.*

1978, лютий. *м. Москва.* Позбавлений радянського громадянства правозахисник, який боровся за дотримання прав і свобод кримськотатарського народу, член Московської Гельсінської Групи генерал Петро Григоренко. *Рух опору в Україні 1960–1990: Енциклопедичний довідник К.: Смолоскип, 2010. С. 189.*

1978, березень. *Кримська область.* Відбулася зустріч активного учасника кримськотатарського національного руху Ісляма Мустафаєва з місцевими кримськими татарами, в ході якої обговорювались питання застосування як легальних, так і нелегальних методів роботи. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 35, арк. 160–163.*

1978, 14 квітня. *с. Калинівка, Ленінський район, Кримська область.* За рішенням народного суду, який визнав угоду купівлі-продажу будинку недійсною, виселена родина А. Абельвапова, що викликало невдоволення кримських татар, які проживали на території Криму. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 1740, арк. 9.*

1978, 18 травня. *м. Київ.* Перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький звернувся до ЦК КПРС з пропозиціями про зміцнення паспортного режиму, які ставили за мету стримати масовий

переїзд кримських татар на батьківщину. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 1740, ар. 1–2.

1978, травень. м. Білогірськ, Кримська область. Відбулася демонстрація кримських татар біля будинку райвиконкому, учасники якої вимагали прийому керівництвом району з питань прописки і працевлаштування. ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 311, арк. 116–117.

1978, 23 червня. с. Донське, Сімферопольський район, Кримська область. В знак протесту проти дій владних структур здійснив самоспалення кримський татарин Муса Мамут. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 1740, арк. 12–13.

1978, 30 червня. с. Донське, Сімферопольський район, Кримська область. Відбулися похорони М. Мамута за участю 450 кримських татар, які перетворилися у політичну демонстрацію протесту проти дискримінації кримськотатарського народу. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 1668, арк. 50–51.

1978, 4 липня. м. Москва. Відомий правозахисник, академік А. Сахаров звернувся до Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва з листом, в якому зазначив, що справжньою причиною самоспалення М. Мамута є національна трагедія кримських татар і просив негайно звернутись до розв'язання проблем кримськотатарського народу. *Крымско-татарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 211–212.*

1978, 15 серпня. м. Москва. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову «Про додаткові заходи по зміцненню паспортного режиму у Кримській області». ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 1940, арк. 10–11.

1978, 26 жовтня. ст. Новоолексіївка, Херсонська область. Більш як 200 кримських татар взяли участь у демонстрації протесту проти насильницького виселення з придбаного будинку в с. Абрикосівка Кіровського району Кримської області родини Османа Гавджи. ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 37, арк. 136–138.

1978, жовтень. *Білогірський та Кіровський райони, Кримська область.* Проводився збір підписів під текстом протестного документу з відомостями про незаконне виселення кримських татар з м. Старий Крим, с. Курського та с. Лічебне. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 37, арк. 136–138.*

1978, 19 листопада. *Кримська область.* На знак протесту проти сваволі місцевих органів державного управління покінчив життя самогубством батько трьох дітей кримський татарин Ізет Мемеддулаєв. *Алексеева Л. М. История инакомыслия в СССР: новейший период. 3-е изд., стер. М.: Московская Хельсинкская. группа, 2012. С. 106–107.*

1979, 6 лютого. *м. Ташкент.* Активний учасник кримсько-татарського національного руху Мустафа Джемілев зробив заяву про відмову від радянського громадянства, внаслідок того, що йому було створено нестерпні умови існування. *Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки): нарис політичної історії. К.: Критика, 2017. С. 277.*

1979, 4 квітня. *м. Ташкент.* Після обшуку в своєму помешканні був заарештований один з активних учасників кримськотатарського національного руху Решат Джемілев. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 259.*

1979, 11–12 липня. *м. Сімферополь.* Після зустрічі з іноземними журналістами заарештований і засуджений активний учасник кримськотатарського національного руху, шофер Мамаді Чобанов (1944 р.н.). У його справі був проведений обшук у професора Рефіка Музафарова у м. Донецьку. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 7 (1985), спр. 44, арк. 175–184.*

1979, 13 грудня. *м. Ташкент.* ЦК Компартії Узбекистану ухвалив постанову «Про заходи по подальшому посиленню ідейно-політичної роботи серед татар, що раніше проживали в Криму». *РДАНІ, ф. 5, оп. 77, спр. 138, арк. 1–2.*

1979. *Кримська область.* З метою нейтралізації активістів кримськотатарського національного руху створені: відділення в 5 відділі УКДБ по Кримській області, а також районні відділи УКДБ у Чорноморському, Сімферопольському, Нижньогірському, Ленінському та Кіровському районах.

Узбекистан. Засуджений до 4-х років виправно-трудоих таборів «за опір» міліції активний учасник кримськотатарського національного руху Лютфі Бекіров (1929 р.н.). *ГДА СБУ, ф.16, оп. 7 (1985), спр. 44, арк. 175–184.*

1980, 25 квітня. *м. Калінін, Російська Федерація.* Заарештований правозахисник, кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник Калінінського філіалу ВНДігеофізики, автор цілого ряду наукових праць з геофізики Й. Дядькін (1928 р.н.), якому правозахисним активом було доручено здійснювати зв'язки з кримськими татарами. *Дядькин И. Г. «...Я перешел на статус свободного человека...» / беседу вели: А. Блинушов, С. Романов, Ю. Середа // Карта. 2000. № 28–29. С. 78–84.*

1980, 29 квітня. *м. Москва.* Заарештований учасник правозахисного руху О. Лавут, що передав за кордон десятки листів і документів кримських татар. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 300.*

1982, 10 грудня. *м. Ташкент.* Заарештований активний учасник кримськотатарського національного руху Нурфет Мурахас, який в листі до першого секретаря Кримського обкому КПУ, звернув увагу на нестерпне становище кримських татар на території області. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 300.*

1983. лютий. *м. Москва.* За участь в правозахисному та кримськотатарському національному рухах заарештований Григорій Александров. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 300.*

1983. *Середньоазійські республіки СРСР.* Серед місцевого населення розповсюджується документ кримськотатарського національного руху під назвою «Бути чи не бути кримським татарам?», в якому міститься заклик направляти індивідуальні та колективні листи і петиції в місцеві, центральні організації та установи, створювати в місцях проживання кримських татар ініціативні групи і Всесоюзну групу у Москві. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 9 (1986), спр. 10, арк. 118–120.*

1983. травень. *Узбецька РСР.* Засуджений Ферганським міським судом до 3-х років ув'язнення у виправно-трудовах таборах суворого режиму працівник науково-дослідного інституту, активіст кримськотатарського руху Османов Юсуф. Серед іншого йому інкримінували виготовлення ряду документів, в тому числі відкритого листа до народного артиста СРСР Олега Єфремова. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 300.*

1984, серпень. *м. Ялта, Кримська область.* Органи КДБ перешкодили активній учасниці кримськотатарського національного руху С. Беялової передати туристам з США документи, адресовані керівникам національного центру кримських татар в Сполучених штатах Америки. *ГДА СБУ, ф. 16, оп. 9 (1986), спр. 17, арк. 211–213.*

1987, 11–12 квітня. *м. Ташкент.* Відбулася I Всесоюзна нарада представників ініціативних груп кримськотатарського національного руху, в якій взяло участь 105 делегатів з Москви, Узбекистану, України, Таджикистану, Казахстану. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 302.*

1987, 14–15 червня. *м. Ташкент.* Відбулася II Всесоюзна нарада представників ініціативних груп, яка прийняла рішення про утворення Центральної ініціативної групи (ЦІГ). *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 300.*

1987, 26 червня. м. Москва. Відбулася зустріч представників кримськотатарського народу з першим заступником Голови Президії Верховної Ради П. Демічевим та секретарем ЦК КПРС Г. Разумовським, в ході якої вимоги кримських татар були передані для ознайомлення з ними Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 303.*

1987, 6 липня. м. Москва. Відбулися демонстрації кримських татар на Червоній та Старій площах, в ході якої було піднято гасло: «Поверніть наш народ на батьківщину».

Створена комісія під головуванням Голови Президії Верховної Ради СРСР А. Громико для розгляду питань, порушених кримськими татарами. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 303.*

1987, 23 липня. м. Москва. Відбулося засідання політбюро ЦК КПРС, на якому розглядалися вимоги кримських татар. Оприлюднене повідомлення ТАРС, в якому невиправдано фальсифікувалась історія кримськотатарського народу, в першу чергу, в роки Другої світової війни. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 303.*

1987, 27 липня. м. Москва. Голова Президії Верховної Ради А. Громико прийняв представників кримських татар і пообіцяв, що очолювана ним комісія уважно вивчить усі висунуті вимоги. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 304.*

1987, 7 вересня. с. Партизани, Генічеський район, Херсонська область. На квартирі активного учасника кримськотатарського національного руху Муктара Абдурахманова, відбулися збори, в яких взяли участь представники кримських татар Генічеського, Новотроїцького та Іванівського районів Херсонської області. *ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр. 3271, арк. 26.*

1987, 16 жовтня. м. *Сімферополь*. Відбулася демонстрація кримських татар з нагоди 66-ої річниці створення Кримської АРСР. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 305.*

1987, 12 листопада. м. *Нью-Йорк, США*. Національний центр кримських татар в США за підписом його голови Ф. Юрте-ра звернувся з листом до Президії Верховної Ради СРСР, в якому заходи партійно-державного керівництва країни щодо кримських татар в СРСР розглядаються як неконструктивні. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3271, арк. 54–63.*

1987, 24 грудня. м. *Москва*. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову, якою обмежувалась прописка кримських татар в цілому ряді населених пунктів Кримської області та Краснодарського краю. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 305.*

1988, 3 лютого. м. *Москва*. ЦК КПРС ухвалило постанову «Про заходи по подальшій стабілізації ситуації серед кримських татар». *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 303.*

1988, 14 лютого. м. *Сімферополь*. Відбулася демонстрація та мітинг, санкціоновані Кримським обкомом Компартії України, в яких прийняло участь близько 200 кримських татар. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3368, арк. 11–13.*

1988, 1 березня. м. *Київ*. ЦК Компартії України ухвалив заходи з реалізації вимог, обумовлених постановою ЦК КПРС від 3 лютого 1988 р. «Про заходи по подальшій стабілізації ситуації серед кримських татар». *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3368, арк. 14–15.*

1988, 4 березня. м. *Сімферополь*. Відбулася зустріч голови Кримського облвиконкому О. Рощупкіна з активом кримськотатарського руху, на якій обговорювалися питання розв'язання проблем, що постали перед кримськими татарами в зв'язку з переселенням в Крим. *ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3368, арк. 18–21.*

1988, не пізніше 18 березня. *Україна–Узбекистан.* Поширено серед населення звернення групи кримських татар до делегатів XVIII Всесоюзної партійної конференції. ЦДАГОУ, ф 1, оп. 25, спр. 3368, арк. 29–38.

1988, 20 березня. *м. Сімферополь.* Відбулася санкціонована Кримським облвиконкомом демонстрація, в якій взяли участь більше 300 кримських татар. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3368, арк. 41–42.

1988, 4 квітня. *м. Київ.* ЦК Компартії України заслухав інформацію керівників відповідних міністерств і відомств республіки, Кримської, Херсонської і Запорізької областей про вирішення справ на місцях з реалізації вимог кримських татар, накреслив додаткові заходи по нейтралізації кримсько-татарського національного руху. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3368, арк. 53–54.

1988, квітень–травень. *Кримська область.* Пройшли мітинги кримських татар з протестом проти порушення їхніх національних та громадянських прав. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 306.*

1988, 28 квітня. *м. Ташкент.* Відбулися збори студентів з числа кримських татар з обговоренням проблем історії кримськотатарського народу і нагальних завдань національного руху. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 306.*

1988, 4 травня. *м. Сімферополь.* Секретар Кримського обкому Компартії України А. Гиренко звернувся до ЦК КПУ з пропозиціями про створення щотижневого додатку до газети «Кримська правда» кримськотатарською мовою. ЦДАГОУ, ф 1, оп. 25, спр. 3368, арк. 78–79.

1988, 11 вересня. *сmt Леніно, Кримська область.* Біля 250 кримських татар провели несанкціоновану демонстрацію під гаслами «Відновити Кримську АРСР», «Рівні права кримським

татарам», «Геть нащадків Сталіна». ЦДАГОУ, ф 1, оп. 25, спр. 3368, арк. 87–88.

1988, 17 жовтня. м. Київ. Відбулося засідання Республіканської оперативної групи з питань подолання негативних проявів серед кримських татар, на який обговорювалось питання «Про ситуацію серед кримських татар в областях республіки і накреслених заходах по її стабілізації». ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3368, арк. 1–2.

1988, 18 жовтня. м. Київ. Другий секретар ЦК Компартії України О. Титаренко звернувся до ЦК КПРС з проханням розглянути питання про видання щотижневого додатку до газети «Кримська правда» кримськотатарською мовою. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3325, арк. 83.

1989, 12 липня. м. Москва. Постановою Ради Міністрів Національностей Верховної Ради СРСР утворена комісія для розгляду проблем кримських татар під головуванням Г. Янаєва. *Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1989. № 9. С. 354–355.*

1989, серпень. с. Севастянівка, Бахчисарайський район, Кримська область. Кримськими татарами розбите наметове містечко, що мало привернути увагу широкої громадськості до проблем переселення кримськотатарського народу на батьківщину. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 311.*

1989, 9 вересня. м. Сімферополь. Органи МВС розгромлене наметове містечко, розташоване на незайманих землях поблизу обласного центру. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 311.*

1989, 13 вересня. м. Сімферополь. Відбулася Кримська обласна нарада активістів кримськотатарського національного руху, на який обговорювалися найбільш нагальні питання повернення кримських татар на батьківщину. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 311.*

1989, 1 жовтня. м. *Ташкент*. Відбулася демонстрація протесту проти репресивних заходів щодо кримських татар, які самовільно оселилися в населених пунктах Кримської області. *Крымскотатарское национальное движение*. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 311.

1989, 8 жовтня. м. *Сімферополь*. Оприлюднено спільне звернення українського, грузинського, естонського, туркомесхетинського, кримськотатарського національного рухів, в якому містився заклик до єднання усіх прогресивних сил «радянської імперії». *Крымскотатарское национальное движение*. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 312.

1989, 14 листопада. м. *Москва*. Верховна Рада СРСР ухвалила Декларацію «Про визнання незаконними та злочинними репресивних актів проти народів, які зазнали примусового переселення та забезпечення їх прав». *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1989. № 23. С. 607.

1989, 28 листопада. м. *Москва*. Президія Верховної Ради СРСР на своєму закритому засіданні заслухала доповідь Комісії з розгляду національних проблем кримськотатарського народу, в якій визнавалось правомірним і законним прагнення кримських татар повернутися на батьківщину. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1989. № 25. С. 69.

1990, 29 січня. м. *Москва*. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову «Про утворення Державної комісії з проблем кримськотатарського народу», на чолі з заступником Голови Ради Міністрів СРСР В. Догужиевим. *Крымскотатарское национальное движение*. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 84–85.

1990, 11 липня. м. *Москва*. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову «Про першочергові заходи по вирішенню питань, пов'язаних з поверненням кримських татар в Кримську область». *Крымскотатарское национальное движение*. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 85–94.

1990, 1 листопада. *м. Москва.* Рада Національностей Верховної Ради СРСР ухвалила постанову «Про здійснення першочергових заходів, пов'язаних з поверненням кримських татар в Кримську область». *Ведомости Верховного Совета СССР. 1990. № 46. С. 1215–1216.*

1991, 12 лютого. *м. Київ.* Верховна Рада УРСР ухвалила Закон «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки». *Голос України. 1991. 15 лютого.*

1991, 7 березня. *м. Москва.* Верховна Рада СРСР ухвалила постанову «Про відміну законодавчих актів у зв'язку з Декларацією Верховної Ради СРСР від 14 листопада 1989 р. «Про визнання незаконними та злочинними репресивних актів проти народів, які зазнали примусового переселення та забезпечення їх прав». *Ведомости Верховного Совета СССР. 1991. № 11. С. 365–367.*

1991, 12–20 квітня. *м. Сімферополь.* Проведена перша республіканська науково-практична конференція по топоніміці Криму, покликана сприяти відновленню історичних назв населених пунктів, річок тощо. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 320.*

1991, 26–30 червня. *м. Сімферополь.* Відбулося засідання Курултаю – з'їзду представників кримськотатарського народу, на якому була ухвалена Декларація про національний суверенітет і обрано Меджліс під головуванням Мустафи Джемілева. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 113–114.*

1991, 30 червня. *м. Сімферополь.* Оприлюднене звернення Курултаю кримськотатарського народу, в якому висловлювалося бажання кримських татар «жити у мирі і злагоді з усіма народами, що проживають на території Криму». *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 115–117.*

1991, 6 липня. м. Сімферополь. Відбулось перше засідання Меджлісу кримськотатарського народу, на якому була визначена і затверджена його організаційно-виконавча структур у складі таких підрозділів: політико-правовий; інвестицій і соціально-економічного забезпечення; репатріації кримських татар; місцевих органів самоуправління; з проблем відродження мови, культури і релігії; управління справами та інформаційно-видавничу служба. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 323.*

1991, 24 липня. м. Москва. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову «Про організоване повернення кримських татар в Кримську АРСР та гарантіях по їх влаштуванню». *Собрание постановлений правительства Союза Советских Социалистических Республик. 1991. № 23. С. 379–381.*

1991, 10 серпня. м. Сімферополь. Відбулося друге засідання Меджлісу кримськотатарського народу, на якому ухвалено «Типове положення про місцеві органи самоуправління кримських татар». *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 324.*

1991, 19–20 серпня. м. Бахчисарай, Кримська АРСР. Відбулося надзвичайне засідання Меджлісу, який рішуче засудив створення ГКЧП і закликав своїх співвітчизників не підкорятися його рішенням і постановам. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 324.*

1991, 24 серпня. м. Бахчисарай. Меджліс кримськотатарського народу привітав та підтримав Акт про незалежність України, ухвалений Верховною Радою УРСР. *Крымскотатарское национальное движение. М, 1992. Т. 2. Документы. Материалы. Хроника. С. 324.*

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абденапова А. 44
Абдуллаєв Е. 23
Абдулджемілев Ф. 25, 29
Абдулхакова Е. 29
Абдурамонов А. 23, 24
Абдурахманов М. 57
Абельвапов А. 52
Абібулаєв К. 42
Акімов Д. 43
Александров Г. 55
Алексєєва Л. М. 54
Алієв 48
Алядінов Ш. 18
Аметов Б. 40
Аметов Е. 31, 38, 42
Аметов С. 39
Амет-Хан С. 18
Амері К. 49
Андропов Ю.В. 10, 26, 33, 50
Антоненко-Давидович Б. Д. 25
Артізов А. М. 16
Асанов А. 20
Асанов Д. 36
Асанова З. 35, 38
Ахматова А. А. 36

Б

Баєв Г. 31, 34, 37
Байрамов Р. 39, 40
Баран В.К. 17
Барановський 45
Барієв А. 39, 40
Бейтулаєв Ш. 40
Бекіров С. 32
Бекірова Г. 15, 17–26, 29, 32, 34–40, 2, 46–47, 49, 51, 54
Белль Г. 49
Белялова С. 56
Берія Л. 13
Бекіров Л. 55
Білоцерківський В. 49
Блінушов А. 55
Богораз Л. Й. 41
Болат Ю. 19
Брежнев Л. І. 10, 22, 31, 40, 48, 53
Буковський В. К. 41, 47
Булаєв 15

В

Велі С. 48
Велієв Е. 28
Веліуллаєв А. 25
Верстюк В.Ф. 48

Вершинін К. А. 28
Волобуєв О. В. 19, 51

Г

Габай І.Я. 24, 38, 40, 41
Гавджи О. 53
Галансков Ю.Т. 41
Галич О.А. 49
Гафаров Р. 39
Георгадзе М. П. 22
Гиренко А. 59
Годженов Р. 20, 45, 48
Горбачов М. С. 10, 57
Горкін А. 16
Горшенін К. П. 16
Григоренко О. П. 38, 39
Григоренко П.Г. 36

Д

Дагджи Т. 25, 26
Джемилєв Д. 24
Джемилєв М. 9, 21–24, 36,
38–41, 47, 49, 51, 54, 62
Джемилєв Р. 29, 38, 43–4, 54
Дзюба О. М. 48
Демічев П.Н. 57
Длявер О. 15
Догужиев В. 61
Дядьків Й. Г. 55

Е

Ездінський К. 49
Емінов Р. 39, 45
Еміранов К. 40
Ереджин Я. 48

Є

Єфремов О. М. 56

З

Зайтулаєв А. 38

І

Ібраїмов Е. 21, 28
Ібраїмов Л. 42
Ісмаїлов А. 28
Ісмаїлов І. 28
Ісмаїлов Ф. 34

К

Кадиев Р. 39
Кадиров А. 32
Камінська Д. І. 41, 51
Караванський С. Й. 23
Касимов Я. 45
Кержавін М. 36
Керімов А. 25
Кириченко О. І. 16, 18
Ковальов С. А. 47
Комяхов В.Г. 20
Косигін О. М. 31
Костерін О. Є. 30, 36
Круглов С. Н. 14–15
Куртумеров Е. 8, 44–45
Куртумеров І. 46
Кязима М. 48

Л

Лавут О. 55
Лауб Г. 49
Левітін-Краснов А. Е. 49
Ленін В. І. 7, 25, 41
Литвинов П. М. 41, 49
Лім. А. 49
Лутак І. К. 45

М

Максудова З.-А. 20
Макухін А. 28
Маленков Г. М. 16
Мамут М. 8, 53
Марченко А. Т. 41
Мемеддулаєв І. 54
Меркулов В. М. 13
Мікоян А. І. 21
Мойсеєв М. 26
Муджиєв І. 39
Музафаров Р. 49, 54
Муратов А. 48
Мурахас Н. 55
Муртазаєв В. 19
Муртазаєв 40
Мустафаєв І. 52
Мустафаєв К. 32
Мустафаєв Р. 18
Мустафаєва А. 51
Мустаф'єва Г. 38, 42

Н

Нікітченко В. Ф. 21–22, 25,
29, 31, 37–38
Некрич О. М. 47

О

Омеров М. 19–21, 25, 51
Османов Ю. 56
Османов 26

П

Пелікан І. 49
Підгорний М. В. 20
Поска Ф. 27
Поспелов П. М. 16
Плющ Л. І. 34

Р

Разумовський Г. 57
Рамазанов Р. 8, 44, 46
Рашидов А. 45
Рашидов Ш. Р. 10, 45
Репринцев В. Ф. 48
Решидов А. 28
Романов С. 55
Рошупкін О. 58
Руденко Р. А. 26, 40

С

Сахаров А. Д. 9, 26, 42, 53
Сеїтджалілов 47
Сеїтов Я. 18
Сейдалієв А. 40
Сейдалієв Ф. 33, 35
Сейтмуратова А. 25, 42
Селімов М. 18
Семідляєв В. 41, 44
Середа Ю. 55
Сігачов Н. 13
Сталін Й. В. 13, 15
Сулейманов Е. 47
Суперфін Г. 47
Суслов М. А. 16

Т

Таїров С. 10
Твердохлебов А. 42
Тельнюк С. В. 49
Титаренко О. А. 60
Тихомиров 36
Тігрід П. 49

У

Умеров А. 32, 48
Умеров Б. 47

Умеров Р. 31, 39
Умеров С.- А. 20, 21
Умеров Я. 21
Уметов Е. 42
Усеїнов Ф. 32

Ф

Файзуллаев В. 50
Федорчук В. В. 49
Філін О. 49
Франк В. 49

Х

Хаїров І. 35, 39
Халіков І. 8
Халіков Е. 44
Халілов А. 44
Халілов Е. 45, 46
Халілов М. 39
Хлопов В. Г. 16
Ходжаєва І. 25
Холопов І. 38
Хрущов М. С. 19

Ц

Цветаєва М.І. 36

Ч

Чалідзе В. 42
Чемодуров Т. 31
Чернічкін Б. 27
Чобанов М. 34, 54

Ш

Шабанов Е. 34, 37, 46
Шамратов С. 25
Шафаревич І. 42
Шевчук І. М. 16
Шелест П. Ю. 21, 23, 33
Шелєпін О. М. 16
Шолохов М. О. 21
Шульженко Б. С. 23

Щ

Щербицький В. В. 45 49, 50, 52
Щолоков М.О. 26, 50

Ю

Юнусова 50
Юртер Ф. 58
Юсупов М. 34

Я

Янаєв Г. І. 11, 60

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абрикосівка, село Кіровського району Кримської області УРСР 53

Акимівський район Запорізької області УРСР 18

Ангрен, місто Ташкентської області Узбекицької РСР 23, 39

Андижан, місто Узбекицької РСР 23, 25, 26, 29

Б

Баку, місто 32

Бахчисарай, місто Кримської області УРСР 20, 63

Бекабад, місто Ташкентської області Узбекицької РСР 23, 24, 39, 43

Білогірськ, місто Кримської області УРСР 37, 49, 51, 53

Білогірський район Кримської області УРСР 46, 54

В

Веселе, село Федосійського району Кримської області УРСР 28

Г

Генічеський район Херсонської області 8, 57

Горлинка, село білогірського району Кримської області УРСР 50

Гулістан, місто Сардар'їнської області Узбекицької РСР 39

Д

Джезказганська область Узбекицької РСР 10

Дивне, село Білогірського району Кримської області УРСР 50

Донецьк, місто 54

Донецька область 47, 50

Донське, село Сімферопольського району Кримської області УРСР 8, 43, 53

З

Закавказзя 43

Запорізька область УРСР 5, 8, 18, 37, 41, 46, 50, 59

Запоріжжя, місто 18, 44–46, 49, 50

І

Іванівський район Херсонської області 57

К

Казахстан 11, 50, 56

Калинівка, село Ленінського району Кримської області УРСР 52

Калінін, місто в РСФРР 55

Камишлик, смт Кримської області УРСР 40

Кашкардар'їнська область Узбекиської РСР 10

Київ, місто 22, 27, 29, 31, 33, 34, 45, 47, 49, 50–52, 60, 62

Кіровський район Кримської області УРСР 54, 55

Коканд, місто в Ферганській області Узбекиської РСР 23

Красноводськ, місто в Туркменській РСР 32

Красногвардійськ, місто Кримської області УРСР 52

Красногвардійськ, місто Самаркандської області Узбекикої РСР 39

Краснодарський край РСФСР 29, 44, 58

Курське, село Білогірського району Кримської області УРСР 54

Л

Ленінабад, місто Таджикиської РСР 27

Ленінград, місто 41

Леніно, селище міського типу Кримської області УРСР 59

Ленінський район Кримської області УРСР 40, 44, 55

Лічне, село Білогірського району Кримської області УРСР 54

М

Маргілан, місто Узбекикої РСР 43, 47

Махачкала, місто в РСФСР 42

Миколаївська область УРСР 5, 42

Мелітополь, місто Запорізької області УРСР 18, 38, 39, 41, 43, 46, 48

Мелітопольський район Запорізької області УРСР 18

Морське, селище Судакського району Кримської області УРСР 27

Москва, місто 6, 9, 13–17, 19, 21, 22, 24–26, 28, 30, 32, 33, 35, 36, 38, 41–43, 45, 48–53, 55–58, 60–63

Мубарек, місто Узбекикої РСР 10

Н

Нижньобаканський, селище міського типу Кримського району Краснодарського краю РСФСР 30

Нижньогірський район Кримської області УРСР 55

Новоолексіївка, залізнична станція, селище міського типу Генічеського району Херсонської області 33, 38, 47, 53

Новотроїцький район Херсонської області УРСР 57

Нью-Йорк, місто 58

О

Одеська область 5, 8, 18

П

Партизани, село Генічеського району Херсонської області УРСР 46, 57

Поволжя, регіон РСФРР 14

Р

Рівне, село Красногвардійського району Кримської області 37

РСФРР 50

С

Самарканд, місто Узбецької РСР 25, 39

Самаркандська область Узбецької РСР 22

Севастополь, місто 27

Севастіанівка, село Бахчисарайського району Кримської області 60

Середня Азія 10, 22, 29, 56

Сімферополь, місто Кримської області УРСР 15, 16, 20, 22, 26–28, 30–35, 45–47, 49, 52, 54, 58, 59, 61–63

Сімферопольський район Кримської області УРСР 55

Советський район Кримської області УРСР 46

Старий Крим, місто Кримської області 54

США 47–49, 56

Т

Таджикистан 11, 43, 56

Татарська АРСР у складі РСФРР 19

Ташкент, місто Узбецької РСР 18, 20–25, 28, 29, 38–40, 42–44, 54–56, 59, 61

У

Узбецька РСР 5, 6, 10, 11, 17, 18, 20, 22, 27–30, 32, 38, 40, 41, 43–45, 48, 50, 55, 56, 59

Урал 14

Ф

Фергана, місто Узбецької РСР 29, 37

Ферганська область Узбецької РСР 25

Х

Херсонська область УРСР 5, 8, 18, 37, 38, 42, 46–50, 59

Хорезмська область Узбецької РСР 39

Ч

Червона Слобода, село Білогірського району Кримської області УРСР 28

Чирчикський район Ташкентської області Узбецької РСР 25

Чирчик, місто Ташкентської області Узбецької РСР 30, 33, 39

Чорноморський район Кримської області УРСР 55

Чорнопілля, село Білогірського району Кримської області УРСР 44

Я

Явас, селище в Мордовській АРСР 23

Ялта, місто Кримської області 26, 56

Наукове видання

**Хроніка кримськотатарського
національного руху (1940–1980-ті роки)**

Верстка Леонід Мигаль

Обкладинка Олексій Лупандін

Підписано до друку 28.07.2024 р. Формат 60x84\16

Ум. друк. арк. 0.36. Обл.-вид. арк. 4,2

Наклад 300 прим. Зам. 3. 2022.

Редакційно-видавничий відділ Ін-ту

Історії України НАН України

01001, Київ, Михайла Грушевського, 4

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5070 від 23.03.2016 р.